

"Help mij om het zelf te leren!"

*Bevorderen van zelfredzaamheid
in het ZML-onderwijs*

Meesterstuk in het kader van de opleiding Master SEN
Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg
Fontys Hogescholen Tilburg,

Begeleid door Drs. Karel Smeets

Hannelore Müller
Dubbelberg 33
4708 DH Roosendaal
hannelorekolk@home.nl
Studentnummer: 2135142

Roosendaal, juni 2010

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
Introductie	5
De onderzoekscontext.....	5
Persoonlijke introductie en motivatie	5
Hoofdstuk 1.....	6
Aanleiding onderzoek en onderzoeksvraag	6
§ 1.1 Aanleiding onderzoek en probleemformulering.....	6
§ 1.2 Aannames/hypotheses bij de start van het onderzoek	6
§ 1.3 Probleemverkenning theoretisch.....	6
§ 1.4 Probleemverkenning in de praktijk	6
§ 1.5 Doelstelling van het onderzoek.....	6
§ 1.6 De onderzoeksvraag.....	7
Hoofdstuk 2.....	8
Theoretische onderbouwing	8
§ 2.1 Inleiding.....	8
§ 2.2 Verheldering centrale begrippen en bijbehorende domeinen	8
§ 2.3 Wat is de leerstijl van deze kinderen?.....	11
§ 2.4 Begeleidingswijze en instructie	13
§ 2.5 Slotconclusie.....	14
Conceptueel model Hoofdstuk 2.....	16
Hoofdstuk 3.....	17
Onderzoeksmethodologie	17
§ 3.1 De onderzoeksvraag in relatie tot de onderzoekscontext	17
§ 3.2 De onderzoeksvraag.....	17
§ 3.3 De onderzoekscontext.....	17
§ 3.4 De onderzoeksstrategie	17
§ 3.5 De onderzoekseenheden	18
§ 3.6 Het onderzoeksprotocol	18
§ 3.7 De onderzoeksmethoden	18
§ 3.8 De onderzoeksinstrumenten	19
§ 3.9 De data-analyse.....	19
§ 3.10 Ethiek.....	19
§ 3.11 Validiteit en betrouwbaarheid	19
Hoofdstuk 4.....	20
Presentatie en analyse van de data.....	20
§ 4.1 Logboek.....	20
§ 4.2 Uitkomsten uit de analyse van het logboek.....	20
§ 4.3 Observaties	21
§ 4.4 Observatieformulieren	21
§ 4.5 Resultaten van de observaties	22
§ 4.6 Resultaten van de observaties per leerling	23
§ 4.7 Filmopnames	24
Hoofdstuk 5.....	25
Conclusies en waardering van het onderzoek.....	25
§ 5.1 Wat is de leerstijl van deze kinderen?.....	25
§ 5.2 Wat wil ik ze precies aanleren; welke doelen stel ik rekening houdend met de beginsituatie?	25
§ 5.3 Welke begeleidingswijze en welke manier van instructie kies ik?.....	26
§ 5.4 Wat zijn de resultaten van mijn manieren van begeleiden?	26
§ 5.5 Discussie en aanbevelingen	27
Hoofdstuk 6.....	29
Evaluatie en reflectie	29
§ 6.1 Hoe heb ik het onderzoek ervaren?.....	29
§ 6.2 Persoonlijke reflectie op het onderzoeksverloop.....	29
§ 6.3 Reflectie op mijn persoonlijke professionele ontwikkeling	30
§ 6.4 Reflectie op mijn ontwikkeling als onderzoeker	30
§ 6.5 Doelrealisatie.....	30
Nawoord.....	32
Literatuurlijst.....	33
Bijlage 1: Leerstijlen	35
Bijlage 2: Begeleidingswijzen	39
Bijlage 3: Logboek ‘op volgorde aan- en uitkleden’	40
Bijlage 4: Logboek ‘zelf je jas aan en uit doen’	45

SAMENVATTING

Sinds dit schooljaar werk ik op de Kameleon met een groep leerlingen met het syndroom van Down. Deze kinderen hebben veel hulp en begeleiding nodig op het vlak van praktische zelfredzaamheid en bij de dagelijkse routines in de klas.

Er is veel bezuinigd op de uren die ouders kunnen inzetten via de AWBZ-bekostiging (persoonsgebonden budget of zorg in natura) voor juist deze persoonlijke verzorging.

Op de Kameleon gebruiken we de leerlijnen van CED in het leerlingvolgsysteem LVS 2000. De leerlijnen op het gebied van zelfredzaamheid zijn niet afgestemd op groepsniveau maar ook niet op de individuele behoeften van de leerlingen. Het beschikbare materiaal is nog te grof. Er zijn weinig lesprogramma's en materialen die aansluiten bij de doelen en hulpvragen van deze doelgroep.

Ik vind het belangrijk dat de kinderen van mijn klas zelfstandiger worden. Met dit onderzoek wil ik hen de mogelijkheid geven en de voorwaarden creëren, om vaardigheden zelf te oefenen en niet, zoals meestal gebeurt, ze over te nemen. Zelfredzaamheid moet bewust een plaats krijgen. Dit gebeurt nu tussen de bedrijven door.

Het bovenstaande geeft mij de uitdaging om mijn onderzoek te richten op het bevorderen van zelfredzaamheid. Door mij te verdiepen in de leerstijlen van deze doelgroep en de daarbij passende begeleiding en instructie wil ik werken aan de verbetering van mijn eigen onderwijspraktijk.

Met dit onderzoek wil ik antwoord krijgen op de vraag:

Hoe kan ik de zelfredzaamheid van de kinderen uit mijn klas specifiek op het gebied van aan-en uitkleden bevorderen?

In het theoretische gedeelte heb ik de leerstijlen en de daarbij passende begeleiding in kaart gebracht. Dit was het uitgangspunt voor de daadwerkelijke aanpak. Met behulp van een logboek en observaties heb ik mijn aanpak steeds geëvalueerd en bijgesteld.

Er is duidelijk vooruitgang geboekt op het gebied van aan- en uitkleden. Met passende instructie en begeleiding hebben de leerlingen een actieve en zelfstandig rol gekregen in hun eigen leerproces. Het aan- en uitkleden verloopt nu een stuk rustiger en gedisciplineerder. De leerlingen hebben zich de volgorde van de stappen en handelingen eigen gemaakt.

De belangrijkste conclusies:

- de kinderen vertrouwen geven in eigen kunnen en niet bij voorbaat alles uit hun handen te nemen. Hierin ligt de grootste taak van elke begeleider en iedereen die met deze leerlingen te maken heeft. Doelen en werkwijzen moeten afgestemd worden op de individuele perspectieven en mogelijkheden. Dit in overleg met alle betrokkenen waaronder ook de ouders. Er is maatwerk nodig om de specifieke vragen die deze kinderen aan ons stellen goed af te stemmen op hun behoeften.
- denken vanuit mogelijkheden en minder vanuit belemmeringen.
- het creëren van een actieve en zelfstandige rol van leerlingen door hen met de juiste instructie te betrekken bij hun eigen leerproces.
- ieder kind is uniek, daarom is het nodig om iedere keer weer opnieuw te kijken of de beoogde doelen haalbaar zijn en of je aanpak past.
- leerlingen met het Downsyndroom hebben een manier van aandacht vragen waar iedereen voor zwicht. Ze krijgen hierdoor veel voor elkaar en er wordt te snel gelachen met en over hen. Dit helpt hen niet en versterkt alleen nog meer hun clowneske gedrag. De werkelijke behoefte is passend onderwijs. Dan krijgen ze de mogelijkheid om over dit gedrag heen te stappen en gebruik te maken van hun mogelijkheden.

- het vertrouwen van begeleiders en erin geloven dat het gaat lukken zijn van grote invloed op het leerproces.
- de leerkracht is de meest bepalende factor en heeft met zijn persoon effectieve invloed op de leerontwikkelingen van de leerlingen.
- ontwikkelen van eigen leerlijnen, op zoek gaan naar scholen die passende leerlijnen hebben ontwikkeld.

INTRODUCTIE

DE ONDERZOEKSCONTEXT

De Kameleon in Roosendaal is een school voor speciaal onderwijs (SO) en voortgezet speciaal onderwijs (VSO) aan zeer moeilijk lerende kinderen. De school biedt interne leerlingen met een indicatie voor ZML-onderwijs in de leeftijd van 4 tot ongeveer 18-20 jaar een, bij hun individuele mogelijkheden passend, onderwijsaanbod. De school maakt deel uit van het Regionaal Expertise centrum, REC 3 – West-Brabant.

De school onderscheidt vanuit kindkenmerken drie typen leerlingen, met verschillende leerstijlen en daarom verschillend onderwijsaanbod. Daaruit voortvloeiend onderscheiden we drie verschillende stromen.

Sinds vier jaar werk ik als leerkracht in de C-stroom. De leerlingen in deze stroom hebben een IQ lager dan 50. Ze functioneren op matig tot ernstig verstandelijk beperkt niveau. Hun bijbehorende ontwikkelingsleeftijd varieert van ongeveer 1,5 tot 5 jaar.

Naast een verstandelijke beperking is er vaak sprake van medische of neurologische problematiek zoals epilepsie, zintuiglijke beperkingen en spraaktaalproblemen. In de C-stroom zitten ook leerlingen met bijkomende problematiek zoals een pervasieve ontwikkelingsstoornis (PPD volgens DSM IV). Hiernaast zijn er leerlingen die enkele kenmerken van een autisme spectrum stoornis laten zien.

Door de verstandelijke beperking komt een leerling niet of nauwelijks tot het leren van schoolse vaardigheden. Het onderwijs is voornamelijk gericht op het verder ontwikkelen van communicatie, spel, taakgerichtheid, sociaal gedrag en zelfredzaamheid.

Op het gebied van zelfredzaamheid vragen de leerlingen in de C-stroom nog veel begeleiding en ondersteuning. Leerlingen kunnen zelfstandig zijn, maar hebben de nabijheid van een volwassene nodig om hun taak te volbrengen. Persoonlijke verzorging en ondersteunende begeleiding op basis van AWBZ-bekostiging wordt ingezet om de leerling te begeleiden bij de praktische redzaamheid zoals aan- en uitkleden, eten en drinken, zindelijkheid, lichamelijke verzorging en communicatie.

PERSOONLIJKE INTRODUCTIE EN MOTIVATIE

In het kader van de opleiding Master SEN 2008 – 2010 richt ik mijn onderzoek op het bevorderen van zelfredzaamheid. Ik wil de leerdoelen die steeds aandacht krijgen in het groepsplan en de individuele handelingsplannen concreter maken. Zelfredzaamheid moet een bewustere plaats krijgen in de dagelijkse onderwijssituatie. Met dit onderzoek wil ik werken aan de verbetering van mijn eigen onderwijspraktijk.

Dit schooljaar werk ik in een groep van acht kinderen met het syndroom van Down. Deze groep leerlingen vraagt om een specifieke aanpak en heeft veel hulp nodig op het gebied rondom praktische zelfredzaamheid.

Ik vind het belangrijk dat de kinderen zelfstandiger worden en een stukje eigenverantwoordelijkheid ontwikkelen. Met passende begeleiding en instructie wil ik hen de mogelijkheid geven om hiermee te oefenen.

Ik wil dat de kinderen in de goede volgorde leren aan-en uitkleden. Hierdoor wil ik bereiken dat de kinderen minder afhankelijk zijn van de hulp van anderen. Ik wil ze het vertrouwen geven dat ze vaardigheden zelf kunnen leren en hierdoor hun gevoel van eigenwaarde en onafhankelijkheid vergroten. De uren die we van de AWBZ-bekostiging mogen inzetten wil ik gebruiken voor passende instructie en begeleiding.

HOOFDSTUK 1

AANLEIDING ONDERZOEK EN ONDERZOEKSVRAAG

§ 1.1 AANLEIDING ONDERZOEK EN PROBLEEMFORMULERING

De aanleiding voor mijn onderzoek is dat ik in een groep werk met kinderen met het syndroom van Down. De ontwikkelingsleeftijd van deze kinderen ligt op het niveau van peuters met een IQ van < 35 tot 50. Deze kinderen hebben veel hulp en begeleiding nodig op het vlak van praktische zelfredzaamheid en bij de dagelijkse routines in de klas.

Er is veel bezuinigd op de uren die ouders kunnen inzetten via AWBZ-bekostiging (persoonsgebonden budget of zorg in natura) voor juist deze persoonlijke verzorging. Dit vraagt momenteel veel (onderwijs)tijd.

Een groep met Downers vergt een specifieke aanpak. Opvallend is dat er op het gebied van zelfredzaamheid een gericht begeleidingsplan ontbreekt. Verder zijn er weinig lesprogramma's en materialen die aansluiten bij de hulpvragen van deze doelgroep. We werken wel met een leerlijn maar hebben hiervoor geen specifieke lesmethode op school.

In de praktijk loop ik er tegen aan dat er te weinig aandacht wordt besteed aan het verbeteren van de zelfredzaamheid van de kinderen in de praktijk. Dit werd tot nu toe grotendeels overgenomen door de zorgassistenten.

Vaak neigen we ertoe om de extra hulp te gebruiken voor praktische zaken zoals een rits sluiten in plaats van het kind dit aan te leren. De oorzaak hiervan is dat we door moeten met ons lesprogramma en het dan sneller gaat om dit zelf te doen. Ook durven we geen risico's te nemen met het gevaar dat er wat mis loopt.

§ 1.2 AANNAMES/HYPOTHESES BIJ DE START VAN HET ONDERZOEK

- Deze groep is nieuw voor mij en daarom vind ik het zeer belangrijk dat ik me verdiep in de leerstijl en de daaruit voortkomende begeleidingswijze en instructie. De opbrengst hiervan is niet alleen belangrijk voor dit onderzoek maar ook om richtlijnen op te stellen die ook in de toekomst voor een optimale begeleiding en passende instructie voor deze doelgroep zorgen.
- Mijn verwachting is dat ik door dit onderzoek de doelen die opgenomen zijn in het groepsplan en de individuele handelingsplannen op de juiste manier om kan zetten in de praktijk.
- Er is weinig informatie te vinden over dit onderwerp en deze vraag. Ook het aanbod van lesprogramma's, methoden en lesmaterialen is zeer beperkt. Het zal nodig zijn om naar passende materialen te zoeken en lesprogramma's aan te passen.

§ 1.3 PROBLEEMVERKENNING THEORETISCH

- De leerstijlen van deze specifieke groep kinderen wil ik voor mezelf in kaart brengen door literatuur hierover te bestuderen.
- Vanuit dit theoretische onderzoek ga ik een plan opstellen over passende instructiebehoefte en begeleidingswijze die hieruit volgen.

§ 1.4 PROBLEEMVERKENNING IN DE PRAKTIJK

- Zelfredzaamheid staat wel in het groepsplan en de individuele handelingsplannen maar er is tot nu toe geen methode/onderwijsprogramma op school waar we mee werken.
- Bekend is dat er meestal te weinig tijd is om samen met de kinderen te oefenen met het aan/uitkleden voor/na het zwemmen, bij de gymles.
- Op een aantal dagen is er te weinig mankracht om samen met de kinderen te oefenen.

§ 1.5 DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

- Ik vind het belangrijk dat de kinderen van mijn klas zelfstandiger worden. We moeten hen de mogelijkheid geven en voorwaarden voor hen scheppen om vaardigheden hiervoor zelf te oefenen

en niet zoals het meestal gebeurt over te nemen. Zelfredzaamheid moet bewust een plaats krijgen. Dit gebeurt nu tussen de bedrijven door.

- Mijn doel voor de praktijk op korte termijn is dat de kinderen de volgorde van aan- en uitkleden onder de knie krijgen. Verder wil ik bereiken dat de kinderen minder afhankelijk zijn van de hulp van anderen. Hierdoor wil ik hun het vertrouwen geven dat ze dingen zelf kunnen leren en hun gevoel van eigenwaarde en onafhankelijkheid vergroten.
- Bekend is dat er weinig tijd is om met de kinderen te oefenen met het aan- en uitkleden. Door het bewust inplannen van oefenmomenten, voor een gedeelte ook individueel verwacht ik dat de kinderen zich de handelingen beter eigen kunnen maken. Met mijn onderzoek wil ik nagaan of het via themaweken mogelijk is het aan- en uitkleden voor de kinderen inzichtelijker te maken. Het werken met een thema biedt een goede ingang om te willen leren, ervaren en praktisch bezig te zijn. Door met de kinderen langere tijd te werken met een thema in verschillende situaties blijven de begrippen, woorden en handelingen beter hangen. Het thema aan- en uitkleden kan goed geïntegreerd worden in alle vakken van het rooster waardoor de kinderen veel mogelijkheden hebben om op allerlei manieren te oefenen.

§ 1.6 DE ONDERZOEKSVRAAG

Hoe kan ik de zelfredzaamheid van de kinderen uit mijn klas specifiek op het gebied van aan-/uitkleden bevorderen?

Hierbij komen onderstaande deelvragen aan de orde die in het onderzoek beantwoordt moeten worden

1. Wat is de leerstijl van deze kinderen?
2. Wat wil ik ze precies aanleren; welke doelen stel ik rekening houdend met de beginsituatie?
3. Welke begeleidingswijze en welke manier van instructie kies ik?
4. Wat zijn de resultaten van mijn manieren van begeleiden?

HOOFDSTUK 2

THEORETISCHE ONDERBOUWING

§ 2.1 INLEIDING

Downsyndroom is veruit de meest voorkomende etiologische diagnose bij mensen met een verstandelijke beperking die vrijwel altijd al vanaf de geboorte vaststaat of soms zelfs al voor de geboorte. Een kind met Down is in eerste instantie een kind als alle andere kinderen, maar dan wel met specifieke kenmerken die het gevolg zijn van het extra chromosoom dat in elke cel aanwezig is. Kinderen met Downsyndroom hebben altijd een ontwikkelingsachterstand, in meer of mindere mate, met naast verstandelijke ook lichamelijke componenten. De ontwikkeling is voor een groot gedeelte afhankelijk van de omgeving waarin het kind opgroeit, hoe een kind de wereld ziet en hoe het zich gedraagt. Kinderen met het syndroom van Down ervaren hun wereld anders afhankelijk hun medische achtergronden en afhankelijk van de manier waarop de directe omgeving op hen reageert. (Graaf, G. de, Borstlap, R.; 2009)

Met mijn onderzoek ben ik op zoek gegaan naar de leerstijl van kinderen met Down. De kinderen in mijn klas hebben allen het Downsyndroom. Hun ontwikkelingsniveau is dat van een peuter; hun biologische leeftijd ligt tussen de zeven en tien jaar. De behoeften van deze kinderen zijn vaak zeer complex en vragen om een specifieke benadering.

Het uitgangspunt voor mijn literatuuronderzoek is dan ook de vraag hoe deze kinderen leren. Welke invloed de specifieke kenmerken hebben op het leren? Hoe is hun leerstijl? Hoe kan ik hen begeleiden om de mogelijkheden die ze hebben optimaal te benutten?

§ 2.2 VERHELDERING CENTRALE BEGRIPPEN EN BIJBEHORENDE DOMEINEN

§ 2.2.1. Wat is leren en hoe leren kinderen met een verstandelijke beperking?

Leren is belangrijk voor de ontwikkeling. Mensen leren hun hele leven. Er wordt met leren dan ook veel meer bedoeld dan het herkennen en benoemen van kleuren, het leren lezen en schrijven of het leren van de verkeersregels. Ineke Hendriks-Zantinge (2003) omschrijft het leren als het verwerven van nieuwe gedragsmogelijkheden en het uitbreiden van bestaande gedragsmogelijkheden.

Leerlingen met een verstandelijke beperking hebben problemen met het leren. Daarom vind ik het belangrijk om weer te geven hoe het leerproces verloopt en welke factoren van invloed zijn op het leren. Elk kind leert anders. Dit geldt ook voor kinderen met het syndroom van Down.

De ontwikkeling van kinderen wordt beïnvloed door:

- kindkenmerken zoals voorkennis, ervaring en handicap
- interventies van opvoeders en begeleiders
- omgevingskenmerken
- taakkenmerken
- cultuurinvloeden

Ineke Hendriks Zantinge (2003) heeft uitspraken gedaan over het leren van kinderen. Dit geeft inzicht in de leermogelijkheden en de vragen die aan ons gesteld worden op het gebied van begeleiding en instructie.

Bij het leerproces onderscheidt men de volgende niveaus:

1. leren door te handelen	op materiaal niveau
2. leren door waarnemen	op perceptueel niveau
3. leren door praten en luisteren (taal)	op verbaal niveau
4. leren door mentaal handelen (denken)	op mentaal niveau

Hieronder volgt een opsomming van mogelijke problemen waardoor het leerproces bij kinderen met een beperking anders verloopt.

1. Leren door te handelen

- kinderen met een verstandelijke beperking reageren over het algemeen niet spontaan. Ze worden niet zelf geprikkeld door bijvoorbeeld gekleurde materialen, geluiden.
- ze vertonen weinig initiatief tot bewegen en onderzoeken en we zien vaak een vertraagde motorische ontwikkeling.
- kinderen doen veel faalervaringen op en leren dat als ze maar niets doen er de minste brokken van komen.
- ze doen alleen de dingen waarbij ze zich veilig voelen en die ze vertrouwen. Hierdoor komt zelfontplooiing in het gedrang.
- de mogelijkheden en onmogelijkheden van het eigen lichaam worden onvoldoende geleerd.
- het eigen lichaam is geen referentiepunt in de omgeving. De ontdekking van de wereld verloopt langzaam.

2. Leren door waarnemen

- kinderen met een beperking nemen zeer globaal waar. Ze hebben nauwelijks zicht op overeenkomsten en verschillen.
- ze nemen fragmentarisch waar en zien in de wereld om hen heen weinig verbanden.
- ze zijn sterk ik - gericht, het handelen wordt sterk geleid door hun eigen beleving.

3. Leren door praten en luisteren

- de taal ontwikkelt zich zeer langzaam. Er zijn veel problemen op het auditieve gebied.
- worden moeten doorleefd worden, anders is het voor het kind moeilijk om hier betekenis aan te verlenen.
- woorden zijn zowel motorisch (spraakapparaat) als inhoudelijk moeilijk.
- concrete woorden uit de belevingswereld hebben hun voorkeur.
- de handelingen van deze kinderen worden niet door woorden gestuurd.
- de kinderen zijn sterk op zichzelf gericht en weinig op de ander. Leren kijken en luisteren naar de anderen en imiteren is belangrijk.
- het woordbeeld beklijft moeilijk, veel herhaling is nodig.
- woorden zijn vaak gekoppeld aan een enkel persoon, aan een voorwerp, aan een bepaalde situatie.

4. Leren door mentaal handelen

- er zijn op het mentale gebied veel beperkingen door het zwakke geheugen, de beperkte ervaringen die de kinderen hebben en door het niet kunnen organiseren van informatie.
- veel cognitieve functies zijn niet voldoende ontwikkeld.
- het zelfbeeld van de kinderen is niet of nauwelijks ontwikkeld en niet gebaseerd op de realiteit.
- het leren is gericht op het hier en nu.

§ 2.2.2. Conclusie

Voor het praktische gedeelte van mijn onderzoek waarbij het gaat om zelfredzaamheid zijn alle vier aspecten van leren belangrijk. Als ik kijk naar de leerlingen van mijn klas, dan zie ik op alle niveaus problemen waardoor het leren bemoeilijkt wordt. Kinderen met beperkingen hebben het extra moeilijk met het leren kennen, het leren waarderen en het leren gebruiken van hun eigen mogelijkheden. Aangepaste begeleiding, passende materialen en instructie, de leeromgeving, het leren in kleine groepjes en ook individuele begeleiding zijn daarom heel belangrijk. Ze versterken bij de leerlingen het gevoel dat ze gewaardeerd worden, dat ze geloven en plezier beleven in eigen kunnen. Dat ze zelf dingen kunnen leren zonder dat anderen hun hierbij hoeven te helpen.

§ 2.2.3 Syndroomgerelateerde kenmerken

Omdat het in mijn onderzoek specifiek gaat om kinderen met het Downsyndroom heb ik expliciet nog eens gezocht naar syndroomgerelateerde kenmerken die van invloed kunnen zijn op het leerproces. Hieronder staan de kenmerken beschreven die specifiek bij de kinderen van mijn groep van toepassing zijn.

De individuele ontwikkeling van kinderen met het Downsyndroom wordt niet alleen maar bepaald door genetische factoren. Deze ontwikkeling ontstaat in de wisselwerking tussen velerlei factoren waaronder lichamelijke, medische en omgevingsinvloeden. Nadere observatie van de lichamelijke en medische kenmerken, van de bouw en de functionele organisatie van de hersenen en van het feitelijke functioneren van kinderen laat op elk gebied grote onderlinge verschillen zien. Gezien deze grote variabiliteit is het nodig dat de aanpak wordt afgestemd op de individuele persoon.

Graaf, G. de, Borstlap, R. (2009) vermelden de volgende punten:

- Er is bij het Downsyndroom geen sprake van een gelijke vertraging op alle ontwikkelingsgebieden, maar van een min of meer Downsyndroomspecifiek patroon van sterke en zwakke gebieden en deelgebieden. Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat in vergelijking met hun auditieve systeem (auditieve informatieverwerking en auditief korte-termijn-geheugen) hun visuele systeem (visuele informatieverwerking en visueel korte-termijn-geheugen) een relatief sterk punt is. Dit wordt in verband gebracht met relatief goed functionerende rechterhersenhelpt-processen. Daarom wordt aangeraden om bij het aanleren van kennis en vaardigheden gebruik te maken van visuele presentatie.
- Veel kinderen met Downsyndroom hebben minder doorzettingsvermogen bij taken en laten een hoge mate van niet-taakgericht gedrag zien. Vaardigheden worden vaak onvoldoende geconsolideerd en anderzijds blijken veel kinderen met Downsyndroom meester te zijn in vermijdingsstrategieën. Dit blijkt uit het direct weigeren om mee te werken maar ook door clownesk gedrag te laten zien. Extra oefening in verschillende situaties (overlearning), het duidelijker structureren van leermateriaal en leersituatie en het aanbieden van de leerstof in kleine tussenstapjes kunnen invloed op dit gedrag uitoefenen.
- Mensen met het Downsyndroom hebben op iedere leeftijd een verhoogde kans op schildklierafwijkingen. De klinische verschijnselen hiervan zijn onder meer overgewicht, droge huid, sloomheid, slaperigheid, spierslapte, constipatie, verstandelijke belemmering en afname van groeisnelheid.
- Hartafwijkingen zijn vaak voorkomende medische factoren. Er worden goede resultaten behaald als er al op jonge leeftijd wordt geopereerd. Kinderen kunnen hierdoor wel sneller vermoeid raken.
- Bij kinderen met Downsyndroom worden vaak zintuiglijke stoornissen geconstateerd. Zo'n 80% heeft een licht tot matig gehoorverlies. Behandeling is belangrijk vanwege de ernstig nadelige consequenties van gehoorverlies voor de ontwikkeling. Dit wordt lang niet altijd opgemerkt door de omgeving. De gevolgen hiervan worden vaak als gedragsproblemen geïdentificeerd. Regelmatige controle door een KNO-arts is aan te raden.
- De meeste mensen met het Downsyndroom hebben één of meerdere afwijkingen aan de ogen. Men heeft recent ontdekt dat bij alle kinderen met Downsyndroom de ontwikkeling van het detail zien achterblijft, ook al dragen ze een bril. Ongeveer 70 % van deze kinderen heeft problemen met het scherp zien. Objecten van dichtbij worden dan wazig gezien. Een bril verbetert dit maar voor een gedeelte. Men denkt dat het besturingssysteem door de hersenen niet goed is 'afgesteld'.

- Orthopedische problemen bij mensen met Downsyndroom komen vaker voor. Er is dan sprake van band- en gewrichtsslapte en van spierslapte. Hierdoor komen afwijkingen in het bewegingsapparaat frequenter voor.
- Kinderen en volwassenen met Downsyndroom hebben dezelfde variaties in gedrag en stemmingen dan anderen. Wel komt een aantal gedrags- en psychiatrische problemen vaker voor (18 – 38 %) dan in de algemene populatie. Deze problemen worden meer als bijkomende behandelbare aandoeningen gezien. Mensen met Downsyndroom kunnen gevoelig zijn voor uitwendige stimuli zoals harde geluiden. Tegendraads gedrag, impulsief zijn, grotere beweeglijkheid, angstig geagiteerd gedrag worden vooral bij jongere kinderen met Downsyndroom vaak waargenomen.
- Hersenonderzoek heeft uitgewezen dat er bij mensen met Downsyndroom over het algemeen minder hersencellen en minder onderlinge verbindingen (synapsen) tussen hersencellen voorkomen. De verschillen tussen individuen en de variatie tussen de diverse hersengebieden van één en hetzelfde individu blijken groot. Vermoedelijk leiden vroegtijdige ontwikkelingsstimulering, een stimulerende opvoeding en goed onderwijs tot betere onderlinge contacten tussen hersencellen.
- Bij kinderen met Downsyndroom verloopt de motorische ontwikkeling niet alleen vertraagd maar in een aantal opzichten ook anders. Afwijkende bewegingspatronen, hypotonie en hyperflexibiliteit komen veel voor. Hypotonie en het hiermee samengaande gebrek aan kracht kan leiden tot het afwijzen van zintuiglijke prikkels en stoornissen in de sensorische informatieverwerking. In combinatie met andere problemen bovendien tot een afwijkende motorische ontwikkeling. Het aanleren van elementaire grof- en fijnmotorische vaardigheden is voor de meeste kinderen geen probleem. Het aanleren van meer complexe vaardigheden (veters strikken en schrijven) eist veel oefening en geduld en is veelal een moeizaam proces. Hierbij gaat het primair niet om een cognitief probleem maar veel meer om een neuromotorisch probleem.

§ 2.2.4 Conclusie

Kijkend naar mijn eigen groep kinderen zie ik een aantal syndroomgebonden factoren terug. Hierbij gaat het om problemen op auditief gebied, motorische problemen op het gebied van zowel de fijne als ook de grove motoriek, afwijkingen aan de ogen, zintuiglijke en sensorische informatieverwerkingsproblemen. Het is mogelijk dat deze factoren invloed hebben op het leerproces en indirect ook op de leerstijl die deze kinderen ontwikkelen.

Toch moeten we ons als begeleiders niet blindstaren op het syndroom en de daaraan gerelateerde kenmerken. We moeten deze kinderen een perspectief bieden op het volwaardig functioneren als burger. Daarom moeten we ons focussen op de mogelijkheden van de kinderen zelf en niet op wat hen belemmert. Het kind moet gezien worden als persoon die om ondersteuning vraagt met zoveel mogelijk zelfsturing maar ook een gedeelte eigen verantwoordelijkheid. Het kind moet, voor zover het dit aan kan geven, een eigen stem hebben in de te stellen doelen. Doelen en werkwijzen moeten afgestemd worden op de individuele perspectieven en mogelijkheden. Er is maatwerk nodig om de specifieke vragen die deze kinderen aan ons stellen goed af te stemmen op hun behoeften. Dit vraagt om een actieve en nauwe samenwerking van alle betrokkenen.

(Inclusief Bekwaam; 2008)

§ 2.3 WAT IS DE LEERSTIJL VAN DEZE KINDEREN?

In onderstaand gedeelte ben ik op zoek gegaan naar de leerstijl van kinderen met Downsyndroom. Hiervoor wil ik eerst een aantal definities verhelderen.

§ 2.3.1. Wat is een leerstijl?

Leerstijl is een begrip uit de cognitieve psychologie en didactiek. Het is een beschrijving van attitudes en gedragingen die bepalen wat iemands voorkeurmanier van leren is. Er blijken immers nogal wat verschillen te bestaan in de manier waarop lerenden de leerstof verwerken. (Wikipedia)

Volgens de in 2.3.2. vermelde publicatie van SLO verwijst de term leerstijl naar een relatief consistent geheel van samenhangende kenmerken (een stijl) die betrekking hebben op leren. (Slaats, 1999) De term ‘stijl’ veronderstelt ook zowel in de tijd als in verschillende situaties een zekere mate van consistentie. Zo kan een leerstijl worden beschreven als een set typerende leeractiviteiten die op verschillende momenten en onder verschillende omstandigheden de boventoon voeren. Van een dergelijk leergedrag mag worden aangenomen dat het eerder tot de persoonlijke stijl van de lerende behoort, dan dat het een toevallig effect is van omgevingsfactoren of toevalsinvloeden.

§ 2.3.2. Leerstijlen

Met het zoeken naar een antwoord op mijn vraag naar de leerstijl van leerlingen met het Downsyndroom ben ik bij SLO de publicatie ‘Het leren van zml: op je hurken in de klas’ tegengekomen. Deze notitie gaat over de wijze waarop zml leren. Hiermee wil men de aandacht richten op leerstijlen en leerprocessen. (L.H. Damen, M.Cordang, 2005)

Met behulp van deze publicatie heb ik me een beeld kunnen vormen van de mogelijke leerstijlen van de kinderen in mijn klas. Men gaat in deze notitie uit van 14 leerstijlen. Er wordt gesproken van overkoepelende leerstijlen op schoolniveau, van leerstijlen met opklimmende competenties op groepsniveau en van leerstijlen op individueel niveau. Ook de didactische consequenties die passend zijn bij de leerstijlen worden hierin genoemd. Omdat de beschrijving van leerstijlen uitgebreid is, heb ik dit toegevoegd in de bijlage (zie bijlage 1: Leerstijlen, bijlage 2: Begeleidingskenmerken).

Hieronder wil ik het belang van ervaringsordening en van communicatie in relatie tot de leerstijl toelichten.

§ 2.3.3 Het belang van ervaringsordening

Ervaringsordening is een begrip dat een deel van de menselijke werkelijkheid beschrijft, namelijk het doodgewone feit dat iedereen, ook elke hulp- en dienstverlener in de zorg voor verstandelijk gehandicapten, de werkelijkheid altijd op de een of andere manier moet ordenen om zich te kunnen handhaven in de werkelijkheid.

Er zijn vier wijzen van ordenen van de werkelijkheid te onderscheiden waarmee elke mens is toegerust.

1. Via de lichaamsgebonden ordening krijgt de mens informatie over de veiligheid van het eigen fysieke bestaan (hoe veilig is mijn lijf in deze situatie?).
2. Via de associatieve ordening krijgt de mens informatie over de stabiliteit van de concrete werkelijkheid om zich heen (hoe betrouwbaar is mijn omgeving, inclusief de medemenselijke omgeving?).
3. Via de structurerende ervaringsordening krijgt een mens informatie over de samenhang van de werkelijkheid in het niet concreet aanwezige grote geheel (hoe zit de dag, de week, deze gebeurtenis in elkaar en wat kan ik verwachten?).
4. Via de vormgevende ordening krijgt een mens informatie over de mate waarin hij/zij zelf tot zijn/haar recht mag komen binnen de werkelijkheid (hoe uniek mag ik zijn, wordt mijn eigenheid gewaardeerd)

(Dr. D.Timmers-Huijgens;1969).

De ervaringsordening is van invloed hoe en kind leert. Als de verschillende vormen van ervaringsordening harmonieus met elkaar samenwerken, kan men spreken van een goed werkend leerproces. Leren vindt plaats doordat het probleemoplossend vermogen wordt aangesproken. Allerlei

ordeningen worden vanuit de ontdekking van de werkelijkheid (leren kennen, leren waarderen en leren gebruiken) gevoed. Maar bij zml-leerlingen verloopt dat proces niet soepel. Door een grote neurofysiologische problematiek (informatieverwerking) en vaak doordat er sprake is van chronische ziekteverschijnselen kunnen ordeningen als onveilig ervaren worden. Door de geringe omvang van het geheugen en het analytische vermogen zal de betrouwbaarheid van de concrete werkelijkheid om deze leerling heen steeds in gevaar komen. De structurerende ordening zal steeds weer problemen opleveren. De didactische strategieën moeten daarop ingesteld en afgesteld zijn. De leerlingen hebben een betrouwbare omgeving, een veilig lichaam nodig om zich de moeilijke samenhangen eigen te maken.

§ 2.3.4 Leerstijlen en communicatie

Een beperkte communicatie beïnvloedt de leerstijl. Communicatie speelt een grote rol bij de overdracht van kennis. Daarom is het vaststellen van het communicatieniveau van de leerling van cruciaal belang. Dit vereist deskundig onderzoek.

De communicatie is van grote invloed op het gedrag van de leerlingen. Als een leerling niet goed wordt aangesproken, kan dat consequenties hebben voor zijn functioneren. Een kind ontwikkelt als het ware in de loop van de tijd zijn leerstijl. De ervaringen die het opdoet bieden een referentiekader voor het handelen. De leerstijl die een leerling zich eigen maakt, heeft te maken met vele factoren. Die factoren kunnen gelegen zijn in de leerling zelf of daarbuiten. De factoren die binnen een leerling zelf gelegen zijn hebben bijvoorbeeld te maken met zijn karakter, met zijn grondstemming, wilskracht, lichamelijke gesteldheid en mogelijkheden, de cognitie. Andere, buiten de opvoeding gelegen factoren zijn bijvoorbeeld de opvoeding thuis, de omstandigheden waarin de leerling opgroeit, de didactiek, de aanpak van de leerkrachten. Al deze factoren zijn van invloed op hoe een kind leert en hoe de leerstijl zich in de loop van de tijd ontwikkelt. Voor dat de leerkracht de leerstijl van een kind kan herkennen is er al veel vooraf gegaan bij de leerling. De leerstijl ontwikkelt zich dan ook voortdurend, is niet star en niet gebonden aan tijd of plaats. Het bieden van effectief, goed onderwijs, houdt rekening met de verschillende leerstijlen waarbij communicatie een stimulerende rol speelt, mits deze goed is afgestemd.

(Damen, L.H. en Cordang, M.; 2007)

§ 2.3.5 Conclusie

Door onderzoek te verrichten naar leerstijlen en vanuit mijn praktijkervaringen in de klas ben ik tot de conclusie gekomen dat er niet gesproken kan worden van een typische leerstijl die specifiek is voor kinderen met het Downsyndroom. Wel kan ik verschillende kenmerken van een aantal leerstijlen terugvinden bij de leerlingen uit mijn klas. De leerstijlen die herkend worden vanuit de ervaringsordeningen zijn belangrijk om goed in beeld te hebben. Het benaderen van de leerling vanuit de juiste ervaringsordening is van groot belang om een goedwerkend leerproces te kunnen garanderen. Bij ons op school wordt bij twijfel altijd een onderzoek gedaan naar de ervaringsordening. Ik denk dat ik een goed beeld heb van de ervaringsordeningen van de kinderen in mijn klas. De meeste kinderen zitten voor een deel nog in de lichaamsgebonden ervaringsordening, maar ze kunnen vanuit ervaringen die ze opgedaan hebben al leren op associatief gebied.

§ 2.4 BEGELEIDINGSWIJZE EN INSTRUCTIE

Vanuit het bestuderen van de verschillende leerstijlen en van de syndroomgerelateerde kenmerken bij kinderen met Downsyndroom kom ik tot de volgende kenmerken die belangrijk zijn voor de begeleiding:

- de taalontwikkeling komt vaak vertraagd op gang. Daarom is het belangrijk om alles wat je doet te benoemen, een naam te geven. Alle handelingen die gedaan worden begeleiden met woorden om de taal te stimuleren. Veel situaties scheppen waarbij taal gebruikt moet worden. Leerlingen steeds laten verwoorden wat ze doen. Ook gebruik maken van de methode “leespraat”. Pictolezen is een alternatief middel voor kinderen die niet in staat zijn om leeswoorden te herkennen.

- de visuele informatieverwerking en het visueel korte-termijn-geheugen zijn bij kinderen met Downsyndroom een relatief sterk punt. Daarom is het belangrijk om hierop in te spelen door veel te visualiseren met gebruik van foto's, picto's, schema's. Door het gebruik van een planbord voor het dagprogramma kun je de wereld om hen heen ordenen. Ondanks de visueel sterke kant is het belangrijk dat de materialen die gebruikt worden voor het visualiseren duidelijk moeten zijn, niet te klein en met een groot contrast.
- ondersteuning met gebaren is erg belangrijk gezien de auditieve problemen die bij veel kinderen optreden. Totale communicatie sluit hier goed op aan.
- kinderen met Downsyndroom leren veel door te imiteren omdat hun visuele kant sterk ontwikkeld is. Leren kijken en luisteren naar de ander is dus belangrijk. Ze leren veel door voordoen en nadoen.
- voor leerlingen met een lage ontwikkelingsleeftijd is het belangrijk dat de wereld voor hun behapbaar gemaakt wordt. Omdat deze kinderen minder actief zijn in het onderzoeken van hun omgeving is het belangrijk om leerervaringen op een zodanige manier aan te reiken dat zij daar wel voor open staan en deze wel kunnen verwerken. De theorie van Vygotsky: 'aansluiten bij de zone van de naaste ontwikkeling' kan hierbij een belangrijke rol spelen. Eerst moet er voor gezorgd worden dat het kind betrokken is bij de leerervaring en deze begrijpt. Door zelf actief mee te doen, te laten zien of voor te doen en te verbinden met iets anders, relaties te leggen tussen het voorwerp en de activiteit of met een algemeen begrip doet de leerling nieuwe vaardigheden op en wordt de kennis uitgebreid.
- omdat sommige kinderen met Downsyndroom de neiging hebben om veel energie te steken in leervermijdingsgedrag is het belangrijk om hier niet zonder meer aan toe te geven. Het kan helpen om leermateriaal duidelijker te structureren, kleinere tussenstapjes in te bouwen, meer ondersteuning en aanmoediging te geven en duidelijk te belonen. Ook het bewust inbouwen van beperkte keuzes werkt vaak motiverend.
- het leren zelfstandig werken moet voldoende prioriteit krijgen. Het kind moet in een één-op-één-situatie gestimuleerd worden om taakjes zelfstandig af te maken. De materialen die hiervoor gebruikt worden moeten duidelijk gestructureerd en niet te complex zijn.

Hieronder noem ik begeleidingskenmerken waarmee ik de zelfredzaamheid van de kinderen in mijn klas wil vergroten:

- leerstof aanbieden in kleine stappen en duidelijk gestructureerd.
- duidelijke directe instructie.
- veel herhaling, uitleg en weer uitleg.
- mogelijkheden geven om veel te oefenen, om 'te leren door te doen'.
- veel oprechte waardering geven voor elke klein stapje dat geleerd is.
- de leerlingen zoveel mogelijk zelf aan de invulling laten werken en waar ze dit niet kunnen ondersteuning bieden.
- aangepast tempo met voldoende tijd voor opnemen, verwerken en de opdrachten te voltooien.
- concentratie op één onderwerp over een langere periode door bijvoorbeeld te werken met een thema.
- duidelijke, systematische en concreet gedetailleerde presentatie van de leerstof, aanleren van concrete handelingspatronen.
- visualiseren van de te leren stappen.
- begrippen aanleren met de passende gebaren.
- persoonlijk welbevinden in de leersituatie is belangrijk, nabijheid, vertrouwen, stimulans en persoonlijke aandacht zijn nodig.

§ 2.5 SLOTCONCLUSIE

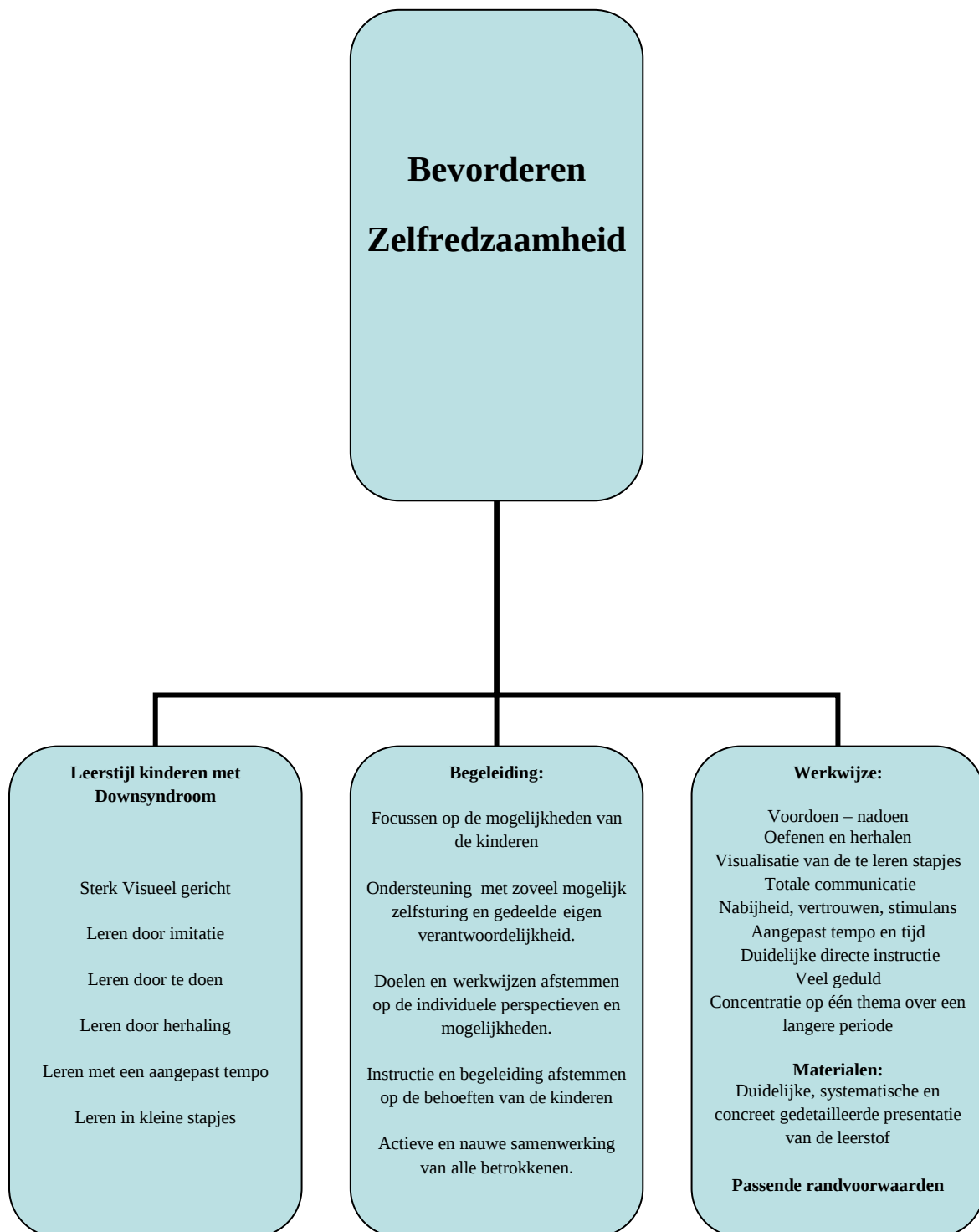
Met het onderzoeken van de achtergronden van het leren en van de leerstijlen van kinderen met een verstandelijke beperking en specifiek met het Downsyndroom heb ik veel kennis op gedaan die ik bij de voortgang van dit onderzoek kan gebruiken. Ik houd er rekening mee dat syndroomgerelateerde

factoren invloed kunnen hebben op de manier hoe kinderen leren, hoe ze de aangeboden leerstof kunnen verwerken en kunnen omzetten.

De kinderen zijn vooral afhankelijk van de omgeving die voor hen het leren aanpast aan de behoeften en de mogelijkheden die ze hebben om zo tot volwaardig burgerschap te komen. De kinderen hebben veel baat bij steeds maar weer te oefenen, te herhalen en eigen ervaringen op te doen op allerlei gebieden. Hiervoor is een rijke leeromgeving van groot belang.

Het leren van de kinderen van mijn klas is sterk gericht op het hier en nu en op de fysieke omgang met de omgeving en de eigen lichamelijkeheid. Wij, begeleiders, moeten hiermee rekening houden.

Conceptueel model Hoofdstuk 2

HOOFDSTUK 3

ONDERZOEKSMETHODOLOGIE

§ 3.1 DE ONDERZOEKSVRAAG IN RELATIE TOT DE ONDERZOEKSCONTEXT

In dit hoofdstuk beschrijf ik hoe mijn onderzoek is opgebouwd.

§ 3.2 DE ONDERZOEKSVRAAG

In dit onderzoek staat de volgende vraag centraal: Hoe kan ik de zelfredzaamheid van de kinderen uit mijn klas specifiek op het gebied van aan-/uitkleden bevorderen?

Deze vraag heb ik beantwoord aan de hand van onderstaande deelvragen.

1. Wat is de leerstijl van deze kinderen?
2. Wat wil ik ze precies aanleren; welke doelen stel ik rekening houdende met de beginsituatie?
3. Voor welke begeleidingswijze en voor welke manier van instructie kies ik?
4. Wat zijn de resultaten van mijn manieren van begeleiden?

§ 3.3 DE ONDERZOEKSCONTEXT

Het onderzoek vindt plaats op de Kameleon in Roosendaal. De Kameleon is een school voor speciaal onderwijs (SO) en voortgezet speciaal onderwijs (VSO) aan zeer moeilijk lerende kinderen. Op de Kameleon wordt gewerkt in drie stromen.

Het onderzoek vindt plaats in de C-stroom. Het accent in deze stroom ligt op het bereiken van een zo groot mogelijke sociale en praktische zelfredzaamheid. C3 is een groep met kinderen met het Downsyndroom in de leeftijd tussen 7 en 10 jaar. De kinderen hebben een IQ van <35 tot 50. Deze kinderen hebben veel hulp en begeleiding nodig op het vlak van praktische zelfredzaamheid en bij de dagelijkse routines in de klas.

Met mijn onderzoek ben ik op zoek gegaan naar de leerstijl van kinderen met het Downsyndroom. Met een daarop aansluitende begeleiding en instructie heb ik geprobeerd het aan- en uitkleden inzichtelijk te maken zodat de kinderen dit zelfstandig kunnen doen. Hierbij heb ik steeds hulp gehad van de beide assistentes en de zorgassistent. Ook heb ik contact hierover gehad met de afdelingscoördinator.

§ 3.4 DE ONDERZOEKSSTRATEGIE

Mijn onderzoek is praktijkgericht en het gaat hierbij om een casestudy die plaats vindt in de natuurlijke omgeving van de kinderen in de dagelijkse schoolsituatie. Ik heb gewerkt volgens de reflectiecyclus van Korthagen (1993) waarbij het experimenterend handelen centraal staat. Het onderzoek is gestart vanuit de beginsituatie van de kinderen. Hiervoor heb ik een route bedacht waarbij ik de kinderen begeleid om tot een zo goed mogelijk resultaat te komen. Door gebruik te maken van observaties kan ik

- reflecteren op mijn eigen handelen, wat werkt wel en wat werkt niet
- nagegaan wat ik moet ik bijstellen
- onderzoeken welke alternatieven er zijn om tot een beter resultaat te komen.

Door het bijhouden van een logboek, observaties (ook door betrokken collega's) en aan de hand van foto's en video's evalueer ik op een onderzoeksmatige manier mijn handelen.

Mijn onderzoek heeft belangrijke kenmerken van actieonderzoek. Dit is gericht op mijn eigen handelen als leerkracht en de situatie waarin dat handelen plaatsvindt. Bij actieonderzoek worden de leerlingen van mijn eigen klas gebruikt als belangrijke informatiebron.

In mijn onderzoek heb ik gewerkt met een onderzoekmatige evaluatieve cyclus. Het reflecteren gebeurde op basis van systematisch verzamelde informatie die in de opzet van mijn logboek terug te vinden is. Dit actieonderzoek gebeurde in dialoog met mijn eigen collega's binnen en buiten de groep. Met actieonderzoek werk ik aan het verbeteren van mijn eigen praktijk. (Ponte P.; 2002)

§ 3.5 DE ONDERZOEKSEENHEDEN

Het onderzoek vindt geheel plaats in mijn eigen groep in samenwerking met kinderen en 3 collega's die direct betrokken zijn in de klas. Hierbij betrek ik alle 8 kinderen van de klas. Aan de hand van observatielijsten ga ik 4 kinderen uit mijn klas observeren.

§ 3.6 HET ONDERZOEKSPROTOCOL

Mijn onderzoek is gericht op het bevorderen van zelfredzaamheid.

Hieronder staat het schema waaruit het verloop van mijn onderzoek blijkt

Tijdsplanning

Data	Actie	Onderzoeks-groep	Verzameling van gegevens uit de onderzoeksgroep
December 2009	Randvoorwaarden op orde brengen; waar loop ik tegen aan om de start van mijn onderzoek mogelijk te maken.	Leerkracht	Logboek
Januari 2010	Vaststellen beginsituatie Werkbaar plan opstellen na aanleiding van theorie en beginsituatie. Aanpassen eigen werkwijze om tot beter resultaat te komen.	Leerkracht en begeleiders Leerkracht	Observatie Logboek
Februari 2010	Eerste evaluatie Aanpassen werkwijze om tot beter resultaat te komen.	Leerkracht, assistentes en zorgbegeleider	Logboek
Week 9	Evaluatie van de vorderingen Bijstellen eigen handelen.	Alle begeleiders	Observatie Filmopnames
Maart 2010	Intensieve training en begeleiding bij het aanleren van de vaardigheden waarbij gewerkt wordt met een thema. Aansturen van collega's.	Alle begeleiders Leerkracht	Themaonderwijs Logboek
Week 10	Bespreken voortgang van onderzoek met coördinator.	Leerkracht en coördinator	Gesprek
Week 13	Eindobservatie	Alle begeleiders	Observatie
April	Eindevaluatie	Coördinator	Gesprek

§ 3.7 DE ONDERZOEKSMETHODEN

Om mijn vraag te kunnen beantwoorden heb ik volgende onderzoeksmethoden gebruikt:

Observaties:

Voor het beoordelen van de vaardigheden en het vaststellen van de beginsituatie heb ik gebruik gemaakt van zowel participerende als ook niet-participerende observaties met een gestructureerd karakter.

Logboek:

Gedurende mijn hele actieonderzoek heb ik een logboek bijgehouden. Met behulp hiervan heb ik het verloop van mijn actieonderzoek vastgelegd, beoordeeld en het vervolg hiervan gepland. Het schriftelijk vastleggen, beoordelen en plannen zie ik als de belangrijke basishandelingen. Het doel

hiervan is het stap voor stap vormgeven van het actieonderzoek, het vasthouden van de rode draad en het inhoudelijk reflecteren op de voortgang.

Filmopnames:

Om een goed beeld te krijgen van mijn eigen rol in het onderzoek wil ik filmopnames maken tijdens situaties waarbij het aan- en uitkleden plaats vindt. Samen met mijn collega's wil ik kijken naar wat al goed gaat en waar ik moet bijstellen.

§ 3.8 DE ONDERZOEKSINSTRUMENTEN

De gebruikte onderzoeksinstrumenten zijn het logboek en de observatielijsten. (Bijlage 3 en 4)

De indeling van het logboek heb ik ingedeeld in de volgende categorieën:

Datum en activiteit	Doelen	Benadering en werkwijze	Evaluatie	Aanpassing
---------------------	--------	-------------------------	-----------	------------

Het observatieschema heb ik opgesteld op grond van de gestelde doelen, begeleiding en aanpassing.

§ 3.9 DE DATA-ANALYSE

De data van het onderzoek heb ik gekregen door observaties en het bijhouden van een logboek. Hiervoor heb ik de gegevens gebruikt vanuit mijn theoretisch gedeelte. De beginsituatie heb ik vastgesteld door te observeren en met gebruik van het logboek. Aanhand hiervan heb ik een werkbaar plan opgesteld. Ik heb gewerkt met een handelingsgerichte cyclus door te observeren (de verzamelde gegevens te bestuderen en bij te stellen), te abstraheren (wat werkt wel, wat niet) en te beslissen (aanhand hiervan mijn handelingswijze weer opnieuw aan te passen). Hiernaast heb ik regelmatig geëvalueerd met collega's uit mijn klas. Zo heb ik vast kunnen stellen of het gestelde doel op een gewenste manier behaald is.

§ 3.10 ETHIEK

Met het uitvoeren van dit onderzoek heb ik gehandeld met respect voor iedere persoon die betrokken was bij mijn onderzoek. De kinderen van mijn groep hebben vrijwillig meegewerkt aan dit onderzoek. Het welzijn van de kinderen is niet in gevaar gebracht en alle acties die op de kinderen betrekking hebben zijn in het beste belang van het kind uitgevoerd. De ouders zijn op de hoogte gesteld van mijn onderzoek in de klas. Dit onderzoek heeft geen nadelige gevolgen voor de kinderen. Er is op een vertrouwelijke en anonieme manier omgegaan met de verzamelde data en er worden in de data-analyse geen namen genoemd. (BERA; 2004)

§ 3.11 VALIDITEIT EN BETROUWBAARHEID

Om de centrale vraagstelling te beantwoorden heb ik gebruik gemaakt van meerdere data-verzamelmethodeken, ook wel triangulatie genoemd. Hierdoor wordt de validiteit en betrouwbaarheid gewaarborgd. Mijn gegevens zijn inzichtelijk en controleerbaar en ik zal geen valse voorstelling van zaken geven.

De voortgang van het actieonderzoek heb ik voortdurend besproken met een aantal collega's binnen en buiten de klas. De collega's hebben mij geholpen bij het verhelderen van mijn onderzoeksvraag (verkennen), door samen met mij te kijken hoe ik vorm kan geven aan dit onderzoek (modelleren) en door elkaar tips, adviezen en suggesties te geven (te informeren) en ook te bemoedigen met de voortgang van dit onderzoek.

HOOFDSTUK 4

PRESENTATIE EN ANALYSE VAN DE DATA

In dit hoofdstuk presenteer ik de onderzoeksgegevens en de analyse hiervan. Over de gehele periode van dit onderzoek heb ik een logboek bijgehouden. Om de vorderingen te meten zijn drie observaties gedaan.

§ 4.1 LOGBOEK

Het praktische gedeelte van mijn onderzoek heb ik vastgelegd in een logboek. In dit logboek zijn gegevens verzameld van twee activiteiten rondom het bevorderen van zelfredzaamheid. Hierbij gaat het om:

- jas uit- en aandoen bij binnenkomst, bij het buitenspelen en bij het vertrek van school.
- uit- en aankleden bij het zwemmen en bij de gym.

In samenwerking met andere collega's heb ik eerst een aantal randvoorwaarden op orde gebracht om het onderzoek zo optimaal mogelijk te laten verlopen. Na het vaststellen van de beginsituatie heb ik doelen opgesteld die haalbaar zijn voor de kinderen. Passende begeleiding en werkwijze zijn op basis van mijn theoretisch gedeelte steeds meegenomen bij de activiteiten. Ik heb gereflecteerd op wat goed en niet goed loopt en aanpassingen gedaan om tot een beter resultaat te komen. Dit is gebeurd in overleg met mijn collega's. Op deze manier heb ik systematische gegevens verzameld en aan de hand van evaluaties kunnen vast stellen of het gestelde doel bereikt is.

Ik heb over een periode van vier weken intensief gewerkt met het thema aan- en uitkleden. Deze periode staat ook beschreven in het logboek.

§ 4.2 UITKOMSTEN UIT DE ANALYSE VAN HET LOGBOEK

De belangrijkste gegevens van het gehele logboek staan beschreven in bijlage 3 en 4.

Het logboek heb ik over een periode van drieënhalve maanden bijgehouden. Ik heb gegevens genoteerd over de randvoorwaarden en om de beginsituatie te bepalen. Twee tot drie keer per week bij het zwemmen, de gym en het aan- en uitdoen van de jassen heb ik mijn bevindingen genoteerd.

Belangrijke categorieën die uit dit logboekanalyse naar voren komen:

1. De leerlingen zoveel mogelijk zelf aan de invulling laten werken en de tijd geven om zelf te oefenen.
Op momenten dat we met zelfredzaamheid bezig zijn waren dit belangrijke elementen. Ieder kind heeft zo de mogelijkheid gekregen om op zijn eigen manier en met zijn eigen mogelijkheden te werken aan dit doel. Ondersteuning bieden en samen oefenen waren belangrijke aspecten.
2. Aansturen en stimuleren
Dit was een belangrijk aspect tijdens het gehele proces. Met directe instructie, eenduidig kort taalgebruik en een consequente benadering verloopt het aan- en uitkleden minder onrustig, gestructureerder en overzichtelijk. De kinderen kunnen hun aandacht beter op zichzelf richten. Door de opdrachten in kleine behapbare stapjes te splitsen was het voor hen te overzien. Het laten benoemen wat ze gingen doen heeft hen geholpen bij het onthouden hiervan.
3. Visualiseren
Voor een aantal kinderen was taal niet genoeg. Met het gebruik van een pictoboekje heb ik de stappen visueel gemaakt. Kinderen, die al zelfstandiger waren fungeerden als voorbeeld. Ze motiveerden de anderen bijvoorbeeld om het sluiten van een rits ook te leren. Imitatie speelde hierbij een belangrijke rol.

4. Leren om hulp vragen

Om hulp leren vragen was ook een belangrijk onderdeel voor de kinderen. Hier maken we in de dagelijkse situatie nu veel gebruik van. Kinderen komen soms nog wel eens voor je staan en kijken je vragend aan. Aan onze houding kunnen ze nu gelijk zien, dat we verwachten dat ze om hulp moeten vragen als dat nodig is.

5. Taalbegrip en gebaren

De helft van onze kinderen is van allochtone afkomst. Veel kinderen begrepen de woorden en begrippen rondom aan- en uitkleden niet. Door te werken met een thema over een langere periode hebben woorden en begrippen een betekenis gekregen. Op deze manier worden ze op allerlei manieren doorleefd en toegepast. Bijvoorbeeld bij het aankleden van de poppen, bij het spel met de verkleedkoffer en bij allerlei specifieke lesjes rondom het thema. Het aanleren van de gebaren was ook belangrijk. Dit is voor een aantal kinderen essentieel om de begrippen te leren onthouden.

6. Motiveren

Het complimenteren en belonen met stickers en het werken met een dikke duimenkaart waren prima hulpmiddelen voor de motivatie. Een goede ondersteuning waren ook de diploma's 'zelf je jas aan doen en de rits sluiten' en 'zelf aankleden in de goede volgorde'. De kinderen namen deze trots mee naar huis waarop ouders enthousiast reageerden.

Soms waren de kinderen na de gym of het zwemmen erg moe. Door er een wedstrijd ervan te maken waren ze weer gemotiveerd om door te gaan.

Het persoonlijk welbevinden, nabijheid en vertrouwen, stimulans en persoonlijke aandacht waren belangrijke pijlers tijdens de gehele periode.

§ 4.3 OBSERVATIES

Voor het vaststellen van de beginsituatie heb ik vier leerlingen geobserveerd. Hierbij gaat het om gestandaardiseerde observaties waarmee de mate van groei in de vaardigheden wordt weergegeven. Drie directe collega's hebben ook een tussentijdse observatie en een eindobservatie gedaan.

Op grond van de beginsituatie heb ik doelen opgesteld die haalbaar zijn voor de kinderen. Mijn manier van begeleiden en de werkwijze heb ik aangepast na uitkomsten op basis van het theoretische gedeelte zoals ook boven in het logboek beschreven.

De observaties zijn een begin-, tussen- en eindmeting waarbij steeds andere interventies zijn toegevoegd om de mate van zelfredzaamheid op een hoger niveau te brengen.

§ 4.4 OBSERVATIEFORMULIEREN

Hieronder volgt het observatieschema. Voor alle metingen is hetzelfde schema gebruikt. Bij de beginsituatie heb ik een neutrale houding aangenomen. Hier is nog niet gewerkt met specifieke interventies.

1. Observatie beginsituatie 'aan- en uitkleden'

Bevorderen zelfredzaamheid, specifiek het aan-/uitkleden

Aan het onderzoek werken 8 leerlingen mee, de observatie wordt verricht bij 4 leerlingen

Beoordeling: 1= niet, 2= soms, 3= regelmatig, 4 = vaak, 5 = altijd

1.	Jas uitdoen	leerling1	leerling 2	leerling 3	leerling 4
		1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
1.1	Doet zelf zijn jas uit bij binnenkomst	2	3	1	3
1.2	Hangt zijn jas zelf op de kapstok	3	3	1	2
2.	Jas aandoen	leerling 1	leerling 2	leerling 3	leerling 4

2.1	Pakt zelf de jas van de kapstok en doet deze aan	3	3	2	3
2.3	Doet de rits zelf dicht	1	2	1	1
2.4	Doet poging om de rits dicht te doen	1	4	1	1
3.	Uit-/aankleden bij de gym en zwemmen	leerling 1	leerling 2	leerling 3	leerling 4
3.1	Kleedt zichzelf uit	2	4	1	3
3.2	Stopt sokken in de schoenen en zet deze onder de bank	1	1	1	1
3.3	Legt kleding op de bank	3	1	1	3
3.4	Pakt zelf zwem/gymkleding uit de tas	2	4	1	3
3.5	Doet deze zelf aan	3	4	2	3
4.	Na het zwemmen/gymmen	leerling 1	leerling 2	leerling 3	leerling 4
4.1	Doet zelf zijn gym- of zwemkleding uit	2	4	1	3
4.2	Kan zichzelf in goede volgorde aankleden	1	1	1	1
4.3	Kan met aansturing zichzelf aankleden	3	3	3	3
4.4	Doet zelf sokken en schoenen aan	2	4	1	2
4.5	Stopt gym/zwemkleding in eigen tas	2	2	1	1

2. Tussentijdse observatie door alle betrokken begeleiders

De volgende aanpassingen in benadering en werkwijze zijn toegevoegd:

1. Directe duidelijke instructie en benoemen van alle kleine stapjes
2. De tijd geven om het zelf te doen
3. Aansturen, stimuleren en complimenteren waar het al goed gaat
4. Visualiseren met gebruik van pictoboekje

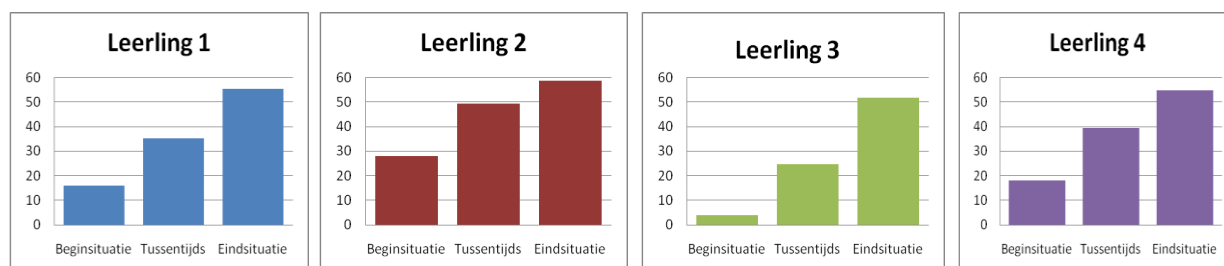
3. Eindobservatie door alle betrokken begeleiders

De volgende aanpassingen in benadering en werkwijze zijn toegevoegd

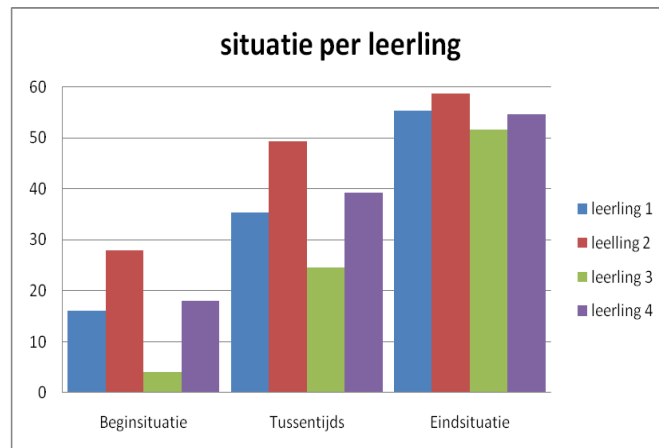
1. Consequente en duidelijke benadering
2. Individueel aansturen en samen oefenen
3. Begrippen en gebaren worden geoefend en gebruikt
4. Werken met een thema over een langere periode
5. Om hulp leren vragen en verwoorden wat je gaat doen
6. Wedstrijdelementen en aankondigen volgende activiteit

§ 4.5 RESULTATEN VAN DE OBSERVATIES

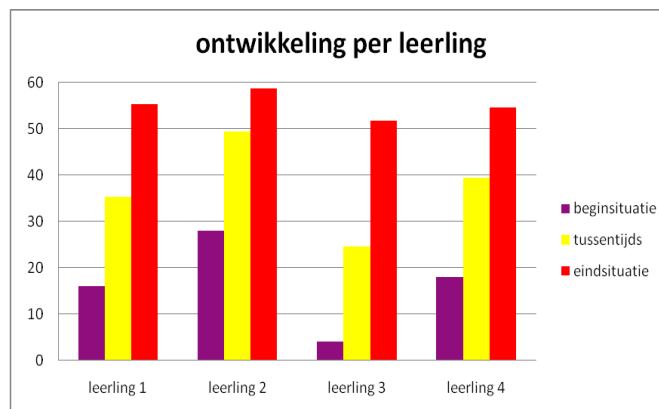
De resultaten van de observaties worden weergegeven in onderstaande grafieken. De score is berekend zoals omschreven bij de matrix van de observatielijst. Bij de totaalscores heb ik per kind de minimale

score van 15 eraf gehaald aangezien bij vijftien keer 'niet' 15 punt worden gehaald. Deze grafieken zijn een weergave van de vorderingen per leerling van begin- tot eindsituatie. Bij een optimale score waren 60 punten te behalen. Dit is door geen enkele leerling behaald.

Bovenstaande grafiek is een weergave van de vorderingen van de 4 leerlingen bij de beginsituatie, de tussentijdse situatie en de eindsituatie in vergelijking met elkaar. Leerling 3 heeft de meeste vorderingen gemaakt ondanks zijn lage beginsituatie. Leerlingen 1 en 3 gaan een beetje gelijk op in de vorderingen. Leerling 2 heeft al een hoge score bij de beginsituatie en eindigt ook met de hoogste score.

In bovenstaande grafiek worden de ontwikkelingen per leerling zichtbaar gemaakt. Alle leerlingen hebben duidelijk profijt gehad van begeleiding en werkwijze zoals omschreven in het logboek. Hier is wederom te zien dat leerling 3 de grootste sprongen heeft gemaakt met zijn vorderingen.

§ 4.6 RESULTATEN VAN DE OBSERVATIES PER LEERLING

De begeleiding en interventies zijn afgestemd op de leerstijl van de individuele leerling.

Leerling 1 is een meisje die een afwachtende houding heeft en het wel makkelijk vindt als een ander alles voor haar doet. Als je deze leerling bezig ziet, lijkt het of de motivatie ontbreekt om überhaupt te beginnen. Mogelijk gaat het om een stukje sloomheid en/of om vertraagd reageren. Constant stimuleren, aanmoedigen en veel complimenteren hebben veel effect gehad bij deze leerling. Uiteindelijk heeft het ertoe geleid dat ze meer gemotiveerd is om zichzelf aan te kleden en ook uit zichzelf begint. Ook het zelf sluiten van de rits en het op de juiste manier aantrekken van haar laarzen is na veel oefenen gelukt. Beloningen en wedstrijdementen waren een goede motivatie waar deze leerling voor wilde werken. In eerste instantie ging deze leerling steeds voor ons staan en zij verwachtte dat we haar gingen helpen. Het om hulp leren vragen was een belangrijk onderdeel van haar leerproces. Ook het aanleren van begrippen met de passende gebaren was bevorderend omdat deze leerling onduidelijk praat en niet door iedereen wordt begrepen.

Leerling 2 staat voor alles open en is zeer praktisch gericht. Het leren is bij haar vooral gericht op het hier en nu en daarom is het nodig om de lesstof steeds weer te herhalen. Deze leerling is zeer

gemotiveerd om alles zelf te doen en wil bij veel positieve bevestiging erg hard werken. Ze wordt belemmerd door haar clowneske en ook chaotische gedrag en eist hiermee veel aandacht. Directe, korte instructie met een consequente en duidelijke benadering is nodig. Steeds oogcontact houden geeft haar de bevestiging en het vertrouwen dat het gaat lukken om de vaardigheden te leren. Omdat het geleerde steeds weer wegzakt, was het gebruik van het pictoboekje om de handelingen te visualiseren voor haar van grote waarde. Vanwege haar geringe woordenschat kwam het aanleren van woorden en begrippen rondom het aan- en uitkleden goed van pas. Ook was ze zeer ontvankelijk voor gebaren, heeft zich deze verrassend snel eigen gemaakt en ze kon hierdoor de instructie beter volgen en onthouden. Het werken met een thema was voor deze leerling een uitkomst. Alle begrippen en handelingen werden op allerlei manieren doorleefd en herhaald waardoor ze beter beklijfden. Deze leerling heeft geleerd om het aan- en uitkleden op een meer gestructureerde manier te laten verlopen vooral door steeds te weer oefenen.

Leerling 3 is een kind dat in de meeste situaties weinig van zichzelf laat zien en zich afsluit als hij niet gestimuleerd of aangemoedigd wordt. Bij deze leerling zijn kenmerken van ASS te zien. Hij is minder gericht op visuele ondersteuning maar is gebaat bij meer verbale aansturing. Sociaal-emotioneel is deze leerling veel jonger dan zijn biologische leeftijd. Hij reageert sterk vertraagd en heeft bij alle handelingen veel tijd nodig. Voor ons lag hier dan ook de grote taak om hiermee rekening te houden en vaardigheden die deze leerling wel zelf kan niet direct over te pakken. Aan de fijne motoriek is te zien dat deze leerling last heeft van hypotonie. Het ontbreekt hem aan kracht om de rits en de knoop van zijn broek te sluiten. Ook ondervindt hij problemen in de sensorische informatieverwerking, waardoor niet duidelijk wordt hoe de zintuiglijke prikkels verwerkt worden. Door individuele instructie, aanmoediging en veel bevestiging heeft deze leerling grote vorderingen gemaakt.

Leerling 4 is zeer zelfbepalend en heeft een sterke eigen wil. Hij vraagt om veel begeleiding en sturing. Bij deze leerling is een directe, duidelijke en consequente benadering te allen tijde noodzakelijk om tot leren te komen. Krijgt hij teveel ruimte, zal hij er altijd misbruik ervan maken. Hoewel hij de opdrachten meestal goed begreep, had hij veel tijd nodig om deze uit te voeren. Onduidelijk was of dit voortkwam uit zijn gedrag of dat het om een vertraagde reactie ging. Veel positieve bevestiging, complimenteren en aanmoedigen om door te gaan hielpen deze leerling bij het bevorderen van zijn zelfredzaamheid. Beloningskaarten en wedstrijdelementen waren bij deze leerling effectief. Gezien zijn geringe woordenschat en de slechte uitspraak zijn het visualiseren en aanleren van gebaren goede hulpmiddelen geweest om van beide kanten de verwachtingen naar elkaar duidelijk te maken. Zowel als het gaat om hulp vragen als om te begrijpen wat er verwacht werd. Deze leerling heeft de volgorde van het aan- en uitkleden goed onder de knie en hij kan de meeste handelingen geheel zelfstandig uitvoeren. Het sluiten van de rits gaat al veel beter en de leerling is nu gemotiveerd om dit nog verder te leren.

§ 4.7 FILMOPNAMES

Mijn voornemen om filmopnames te maken heb ik laten varen nadat bleek dat de kinderen zich anders gedroegen dan in werkelijkheid. Ze reageerden steeds op elkaar en lieten clownesk gedrag zien, waardoor het erg onrustig werd. Het was niet mogelijk om instructie te geven en tegelijk de leerlingen aan te sturen of te helpen terwijl de assistente aan het filmen was. Alle handen in de klas nodig om het geheel gedisciplineerd te laten verlopen en de gestelde doelen te bereiken.

HOOFDSTUK 5

CONCLUSIES EN WAARDERING VAN HET ONDERZOEK

In dit hoofdstuk behandel ik de antwoorden op de onderzoeksvragen. Daarna volgen discussie en aanbevelingen.

§ 5.1 WAT IS DE LEERSTIJL VAN DEZE KINDEREN?

Op grond van dit onderzoek kan ik concluderen dat bij leerlingen met het Downsyndroom wel van één kenmerkende leerstijl gesproken kan worden. Opvallend is hoe goed ze kunnen imiteren. Ze zijn hier ware meesters in. Omdat ze zeer visueel gericht zijn, imiteren ze zowat alles wat ze zien. Op deze manier maken ze zich handelingen eigen. Ze leren veel van ons en van elkaar. In het praktische gedeelte van het onderzoek hebben ze hier veel voordeel van gehad. Helaas kan dit imiteren tegelijk een grote valkuil zijn. Want niet alleen de goede voorbeelden maar ook de minder goede worden geïmiteerd. Hier heb ik in dit schooljaar al veel negatieve effecten van ondervonden en het kost steeds veel energie om dit te doorbreken.

Verder kenmerkend voor de leerstijl van kinderen met het Downsyndroom is hun sterk visueel systeem. Op één leerling na heb ik dit bij alle anderen uit mijn groep kunnen constateren. Een voorwaarde is dat de verbale opdrachten met visuele ondersteuning aangeboden moet worden. In mijn onderzoek heb ik hiermee rekening gehouden. Ik heb steeds gebruik gemaakt van picto's, schema's en gebaren.

Naast bovengenoemde kenmerken heeft elke leerling een eigen leerstijl ontwikkeld, afhankelijk van zijn goed of minder goed ontwikkelde talenten. In de loop van het onderzoek werd duidelijk dat iedere leerling de aangeboden leerstof op zijn eigen manier opneemt. Cultuurinvloeden, voorgeschiedenis, omgevingskenmerken en de mate van de beperking hebben daarnaast invloed op de leerstijl die de leerlingen hebben ontwikkeld.

§ 5.2 WAT WIL IK ZE PRECIES AANLEREN; WELKE DOELEN STEL IK REKENING HOUDEND MET DE BEGINSITUATIE?

Zelfstandigheid en zelfredzaamheid zijn doelen die zowel in het individuele handelingsplan als in het groepsplan regelmatig terug komen. Op school werken we op alle ontwikkelingsgebieden met de CED-leerlijnen. Vanuit deze leerlijnen zijn de doelen die opgenomen worden in het groepsplan vastgesteld. Helaas gaat het hierbij niet altijd om een stapsgewijze opbouw van leerdoelen maar staan deze vaak los van elkaar. Omdat ik mijn leerlingen specifiek de volgorde van het aan- en uitkleden wilde aanleren, vond ik het wel nodig om doelen op te stellen die elkaar opvolgen.

Bij het omkleden voor en na de gym- en zwemles liep ik er steeds tegenaan dat de kinderen hierbij veel hulp nodig hadden. Dit verliep meestal erg rommelig. De kleding lag door elkaar en op de grond, de leerlingen hadden geen structuur voor zichzelf waar ze moesten beginnen met aan- en uitkleden.

- leerling 1 ging zitten en was totaal niet gemotiveerd om te beginnen. Ze ging op de bank zitten en er zat maar weinig beweging in
- leerling 2 was wel snel, luidruchtig en chaotisch. Ze liet alles naast zich vallen met het gevolg dat de kleding door heel de kleedkamer verspreid lag. De anderen waren hierdoor niet meer gericht op zichzelf
- leerling 3 ging zich afsluiten van alle prikkels door harde geluiden te maken en te fladderen. Het gevolg hiervan was dat de anderen druk en onrustig werden
- leerling 4 had zijn eigen rituelen en begon met uitkleden op het moment dat het voor hem uitkwam

De beginsituatie heb ik vastgesteld vanuit deze observaties in de kleedkamer. Dit was een moeilijk proces aangezien ik zelf deelnemer was. Door steeds te observeren ben ik gaan zoeken hoe ik een

duidelijke lijn kon krijgen in deze activiteit. Welke begeleiding en instructie passen hierbij? Hoe kan ik de kinderen laten deelnemen aan hun eigen leerproces?

Om deze reden heb ik kleine doelen opgesteld. Ik wilde het stukje aan- en uitkleden inzichtelijker maken. De situatie in de kleedkamer moest gestructureerder verlopen. Het overkoepelende doel dat ik wilde realiseren was het aan- en uitkleden in de goede volgorde. Hiervoor was het nodig om kleine tussenstapjes te maken. Het zelf aan- en uitdoen van je jas, het sluiten van de rits, het zelf in- en uitpakken van de tas en het op de juiste manier aantrekken van de schoenen zijn onderdelen hiervan geworden. Bij het opstellen van deze doelen heb ik gekeken waar de kinderen op dit moment staan en waarbij ze hulp nodig hebben. Hierbij heb ik rekening gehouden met de individuele leerling.

§ 5.3 WELKE BEGELEIDINGSWIJZE EN WELKE MANIER VAN INSTRUCTIE KIES IK?

De wezenlijkste interventies die ik vanuit het theoretisch gedeelte heb meegenomen en toegepast in de praktijk waren:

- de leerlingen zoveel mogelijk zelf aan de invulling laten werken. Waar ze dit niet kunnen ondersteuning bieden
- aangepast tempo met voldoende tijd voor opnemen, verwerken en zelf oefenen
- duidelijke en directe instructie
- veel stimuleren, aanmoedigen en waarderen bij elk stapje
- veel individuele benadering en vertrouwen geven dat het gaat lukken
- visuele ondersteuning met gebruik van picto's, schema's
- aanleren van gebaren waardoor de begrippen met het hele lijf doorleefd worden en beter beklijven
- werken met een thema over een langere periode, waarbij begrippen aandacht krijgen en de mogelijkheid bestaat op allerlei manieren ervaring op te doen

Door steeds te evalueren en bij te stellen zijn onderstaande interventies in de loop van het onderzoek toegevoegd aan het begeleidingskader dat ik uit de theorie gehaald heb:

- leren om hulp te vragen (de kinderen komen soms voor je staan en kijken je aan van "help me". Ik vond het nodig de kinderen aan te leren hoe ze hulp moesten vragen. Dit onderdeel hebben we samen de hele dag door geoefend. Het is voor de kinderen een blijvend hulpmiddel.
- beloningskaarten met stickers en diploma's in de vorm van "zelf jas en rits dicht doen" en "zelfstandig in volgorde aan- en uitkleden" hebben veel invloed gehad op de motivatie.
- wedstrijdelementen als de leerlingen moe waren na het zwemmen of de gymles.
- aan een ander laten zien wat er geleerd is om te bevestigen dat er goed gewerkt is. (Kid's Skills). Hierdoor waren de kinderen erg trots op hun prestaties.
- laten verwoorden van de handelingen om de aandacht hierop te richten.

Het gebruik van bovenstaande interventies hebben duidelijk geleid tot grote vorderingen op het gebied van zelfredzaamheid. Ik kan verder concluderen dat de kinderen hierdoor veel profijt hebben gehad op allerlei andere gebieden. De leerlingen staan er meer voor open zelfstandig dingen te doen. Het verbaast me nog steeds wat er allemaal geleerd is in deze periode. Het zelf halen en opruimen van materialen, zelf de tas uit- en inpakken, zelfstandig naar de WC gaan en handen wassen zijn ook onderwerpen die mede hierdoor aandacht hebben gekregen en waarbij de kinderen vorderingen hebben gemaakt. Ook de taalontwikkeling en de uitspraak zijn bij een aantal kinderen vooruit gegaan. Om hulp leren vragen heeft op allerlei manieren zijn doorwerking. Als begeleiders zijn we meer alert hierop. We hebben een meer afwachtende houding aangenomen en wachten op initiatieven van de leerling.

§ 5.4 WAT ZIJN DE RESULTATEN VAN MIJN MANIEREN VAN BEGELEIDEN?

Op grond van de analyse in hoofdstuk 4 kan ik stellen dat duidelijk vooruitgang is geboekt op het gebied van aan- en uitkleden. Door de leerlingen het vertrouwen te geven en te geloven in hun kunnen, is het zelfvertrouwen toegenomen. Ze hebben op alle gebieden een grote sprong gemaakt. Het aan- en

uitkleden verloopt nu een stuk rustiger en gedisciplineerder. De meeste leerlingen hebben zich de volgorde van de stappen en handelingen eigen gemaakt. Het is nog wel nodig om alle geleerde vaardigheden te onderhouden zodat ze niet verwateren. Ook zal het altijd nodig zijn om de leerlingen te blijven motiveren.

Het doel van mijn onderzoek was de kinderen op weg te helpen naar meer zelfstandigheid. Daarom was het nodig dat ik me ging focussen op de mogelijkheden die de kinderen hebben en wat ik ze wil aanleren. Ik heb geleerd om de leerling te zien als persoon die om ondersteuning vraagt. Hiervoor was het nodig om hen daadwerkelijk de mogelijkheid te bieden om zelf te handelen. Samen hebben we stap voor stap gewerkt om tot de beoogde resultaten te komen. Om de specifieke vragen die deze leerlingen aan ons stelden te kunnen beantwoorden was maatwerk nodig.

Samen met mijn collega's kan ik beamen dat de doelen voor een groot deel bereikt zijn. Door twee leerlingen is het sluiten van de rits nog niet helemaal gelukt. Maar we zien dat deze leerlingen nu wel gemotiveerd bezig zijn om dit alsnog te leren. Leuk om te zien is dat de leerlingen weer opnieuw bezig zijn te oefenen met het sluiten van de ritsen, aangezien ze nieuwe jassen voor de zomer hebben gekregen. Een aantal heeft nu ook een jas met knopen. Dit betekent zowel voor ons, maar ook voor de leerlingen, weer een nieuwe uitdaging om het geleerde toe te passen in een nieuwe situatie.

Door de observaties heb ik een duidelijk verschil kunnen zien hoe het individuele kind de leerstof opneemt. De ene leerling heeft veel verbale stimulatie nodig, terwijl de andere leerling de opdracht beter begrijpt met gebaren en de handelingen steeds maar weer te oefenen (zie hoofdstuk 4.6 Resultaten van de individuele leerling). Hierdoor ben ik tot de conclusie gekomen dat iedere leerling naast overeenkomsten in leerstijl een eigen manier van leren ontwikkeld heeft. Het is daarom aan ons om de instructie en de manier van begeleiden aan te passen aan de individuele behoeften van de leerlingen.

Bij het werken met een thema waren de leerlingen erg betrokken. Ze hebben op allerlei manieren het aan- en uitkleden doorleefd. Het aanleren van de woorden en begrippen heeft voor hen de opdrachten verduidelijkt.

§ 5.5 DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

Een eerste discussiepunt dat me op de hele weg door dit onderzoek begeleidde, was de term 'aangeleerde hulpeloosheid of betutteling' bij leerlingen met een beperking. We moeten meer denken vanuit mogelijkheden en minder vanuit belemmeringen. Zie hiervoor ook hoofdstuk 2.2.4.

Tot nu toe was het steeds zo dat de uren van de persoonlijke verzorging ervoor gebruikt werden om de leerlingen op het gebied van zorg te ondersteunen terwijl juist instructie belangrijk is om ze op een hoger niveau te brengen. In het schoolplan van 2008-2012 worden na aanleiding van een inspectiebezoek in 2007 onder andere ook verbeterpunten genoemd op het gebied van het didactisch handelen. Gewenst is dat de leraren de instructie en verwerking afstemmen op de onderwijsbehoefte van de leerling.

Een ander verbeterpunt is een actieve en zelfstandige rol van leerlingen. Benoemd wordt dat de leerlingen eigen verantwoordelijkheid hebben voor de organisatie van hun eigen leerproces die past bij hun ontwikkelingsniveau. Samen met mijn collega's en de kinderen heb ik met dit onderzoek gewerkt aan deze verbeterpunten. Ik heb ervaren dat het mogelijk is om met de juiste instructie kinderen bij hun eigen leerproces te betrekken.

Ik heb gezien dat de rolverdeling anders georganiseerd kan worden zodat de leerlingen zelf meer deel kunnen nemen aan hun eigen leerproces, ook op het gebied van zelfredzaamheid. Het kind moet voor zo ver het dit aan kan geven een eigen stem hebben in de te stellen doelen. Doelen en werkwijzen moeten in overleg met alle betrokkenen, waaronder ook de ouders, afgestemd worden op de individuele perspectieven en mogelijkheden.

Er is maatwerk nodig om de specifieke vragen die deze kinderen aan ons stellen goed af te stemmen op hun behoeften. Dit vraagt van mij als leerkracht dat ik in goede samenwerking met zowel assistente als zorgassistenten doelen op ga stellen die voor de leerlingen te realiseren zijn. Ook is er een taak voor mij weggelegd om mijn collega's aan te sturen.

Van de afdelingscoördinator kreeg ik de vraag welke betekenis dit onderzoek kan hebben voor school. Mijn antwoord hierop is dat dit onderzoek geen receptologie is voor direct gebruik. De opgestelde doelen waar ik met de leerlingen aan gewerkt heb zijn niet zomaar een kant-en-klaar recept dat even uit de doos gepakt kan worden. Het is wel een leidraad hoe we in de C-stroom de doelen op het gebied van zelfredzaamheid kunnen realiseren. Hiervoor is het nodig om iedere keer weer opnieuw te kijken of de beoogde doelen haalbaar en of je aanpak past bij de leerlingen van je groep. Ieder kind is uniek. Dat mag hierbij niet vergeten worden.

Bij mijn groep leerlingen met het Downsyndroom zie ik wel een aantal overeenkomsten zoals de sterke visuele kant en het imiteren. Daarnaast heb ik veel meer het unieke in ieder kind zelf leren kennen. En hier heb ik veel van geleerd. Dit onderzoek laat wel zien dat er genoeg mogelijkheden zijn om voor elke leerling passende doelen te realiseren mits de behandelaanpak afgestemd is op de behoeften.

Op de Kameleon gebruiken we de leerlijnen van CED in het leerlingvolgsysteem LVS 2000. Op grond van dit onderzoek is mijn conclusie dat deze leerlijnen niet afgestemd zijn op groepsniveau maar ook niet op de individuele behoeften van de leerlingen. Het beschikbare materiaal is nog te grof. Mogelijk is het nodig om voor een gedeelte enkele bestaande MG-lijnen toe te voegen. Mijn aanbeveling is daarom ook om eigen leerlijnen te ontwikkelen of op zoek te gaan naar scholen die passende leerlijnen hebben ontwikkeld.

Een ander discussiepunt tussen mij en mijn collega's was tot hoever laat je de kinderen zelf de dingen doen en wanneer grijp je in? Iedereen heeft namelijk verschillende marges wat betreft het 'wel of niet perfect aangekleed zijn'. Hierover waren de meningen soms verdeeld. Ik kan me voorstellen dat ook ouders een mening hierin hebben. Een sok die linksom in de schoen zit zal minder ergernis wekken bij ouders als deze door het kind zelf aangetrokken is, dan een broek die achterstevoren zit. Wij als begeleiders hebben ook hierin een rol en moeten rekening ermee houden dat de kinderen verzorgd naar huis gaan.

Leerlingen met het Downsyndroom hebben een manier van aandacht vragen waar iedereen voor zwicht. Ze krijgen hierdoor veel voor elkaar en er wordt te snel gelachen met en over hen. Dit helpt hen niet en versterkt alleen nog meer hun clowneske gedrag. De werkelijke behoefte is passend onderwijs. Dan krijgen ze de mogelijkheid om over dit gedrag heen te stappen en gebruik te maken van hun mogelijkheden. Over dit punt heb ik veel discussies gevoerd met collega's om mij heen. Ik heb hen verzocht hier rekening mee te houden.

Door de juiste manier van begeleiding en werkwijze zijn alle leerlingen meer zelf betrokken geraakt bij dagelijkse zaken rondom zelfredzaamheid. In dit onderzoek wordt duidelijk dat juiste begeleidingskenmerken van groot belang zijn voor de kinderen om meer vertrouwen te krijgen in hun eigen mogelijkheden. Voor ons als begeleiders was het belangrijk om erin te geloven dat het gaat lukken. Door ons eigen enthousiasme is dit ook zeker gelukt. Dit zijn belangrijke constatering die ook Marzano (2003) heeft gedaan. Uit dit onderzoek blijkt dat de leerkracht de meest bepalende factor is en effectieve invloed heeft op de leerontwikkelingen van de leerlingen.

Mijn aanbeveling voor de toekomst is om de kinderen vertrouwen te geven in eigen kunnen en niet bij voorbaat alles uit hun handen te nemen. Hierin ligt de grootste taak van elke begeleider en iedereen die met deze leerlingen te maken heeft. Doelen en werkwijzen moeten afgestemd worden op de individuele perspectieven en mogelijkheden. Er is maatwerk nodig om de specifieke vragen die deze kinderen aan ons stellen goed af te stemmen op hun behoeften.

HOOFDSTUK 6

EVALUATIE EN REFLECTIE

§ 6.1 HOE HEB IK HET ONDERZOEK ERVAREN?

Dit onderzoek van de afgelopen maanden heb ik als heel waardevol ervaren. De combinatie van onderzoek, de modules die ernaast liepen en mijn baan als leerkracht hebben mij wel veel energie, doorzettingsvermogen en tijd gekost. Van invloed waren ook het opstarten van een nieuwe groep in een ander gebouw met nieuwe collega's. Ik heb veel leuke dingen moeten laten om alles te kunnen combineren. En menige vakantie is er aan opgegaan.

Wat ik vooral moeilijk vond was het op papier zetten van alle gegevens en uitkomsten. Ik woon nu al 28 jaar hier in Nederland maar toch blijft mijn tweedetaalachtergrond een struikelblok. Het omzetten van gedachten in woorden in een andere taal was voor mij een complicerende factor. Ik zal trots zijn op mezelf als ik straks mijn diploma Master SEN in ontvangst mag nemen.

In het begin zag ik enorm op tegen al het werk dat gedaan moest worden. Al doende werd mij steeds duidelijker wat ik met mijn onderzoek wilde bereiken. Met het realiseren van het praktische gedeelte is de meerwaarde voor het verbeteren van mijn dagelijkse onderwijspraktijk steeds duidelijker geworden.

Door steeds te reflecteren heb ik veel over mezelf geleerd, over mijn rol als leerkracht maar ook naar de ouders toe. Ik voel me een stuk sterker. Ik heb me een bepaalde mening gevormd over het onderwijs aan deze groep leerlingen die ik eerder nog niet zo duidelijk heb kunnen beargumenteren.

§ 6.2 PERSOONLIJKE REFLECTIE OP HET ONDERZOEKSVERLOOP

Na de keuze voor dit onderwerp was het formuleren van de onderzoeksvraag en de deelvragen een hele klus. Het opstellen van de haalbare doelen was een belangrijk element hierin. Hierdoor heb ik het onderzoek steeds kunnen afbakenen.

Het theoretisch gedeelte was zeer verrijkend. Met het bestuderen van de achtergronden van het leren en van de leerstijlen heb ik veel kennis op gedaan. Met deze kennis heb ik het praktische gedeelte op een succesvolle manier kunnen afronden.

Het afstemmen van begeleiding en instructie was nodig om het doel zo goed mogelijk te kunnen bereiken. De kinderen zijn afhankelijk van de omgeving die het leren voor hen aanpast aan de behoeften en de mogelijkheden die ze hebben. Hun leren is sterk gericht op het hier en nu en op de fysieke omgang met de omgeving en de eigen lichamelijkeheid. Wij, begeleiders, moeten hiermee rekening houden.

In de uitvoeringsfase heb ik me gerealiseerd dat ik op de goede weg was. Het logboek was de rode draad in het praktisch gedeelte. Hiermee heb ik het overzicht gehouden over het hele proces. Evalueren, bijstellen en afstemmen samen met mijn collega's waren steeds belangrijk. Een goede taakverdeling was nodig om de individuele aandacht aan de kinderen te besteden. Ik was zowel als onderzoeker maar ook als leerkracht betrokken bij dit onderzoek. Daarvoor was het nodig om steeds geconcentreerd en alert te zijn om het geheel goed te kunnen overzien. Door alles op papier te zetten en zelf betrokken te zijn was ik veel bewuster bezig met dingen die ik normaal routinematig doe.

Hoofdstuk 5 met de data-analyse was een flinke berg werk. Veel denkwerk was nodig om de uitkomsten en opbrengsten voor de lezer zo begrijpelijk mogelijk op te schrijven.

Uit het theoretisch gedeelte komt naar voren dat passende begeleiding en instructie ervoor kunnen zorgen dat de specifieke vragen die deze leerlingen aan ons stellen goed afgestemd worden op hun behoeften. Mijn collega's wilden graag met mij samen werken om het gestelde doel te realiseren. Ze waren zeer enthousiast en betrokken tijdens het gehele proces. Daarom is het gelukt om onze aanpak

naar de leerlingen toe goed op elkaar af te stemmen. We zijn bewuster geworden van het feit dat we elkaar nodig hebben om onderwijs op maat te kunnen bieden. Zonder hun inzet was dit niet gelukt.

In de beginfase van het onderzoek, bij het opstellen van de onderzoeksvraag en de deelvragen, maar ook bij de theoretische verkenning, heb ik veel steun gehad van mijn critical friends binnen mijn professionele context.

De critical friends buiten mijn professionele context hebben zeker toen het onderzoek vorderde een heel belangrijke rol gespeeld. Ze hebben met een meer objectieve houding naar mijn onderzoek gekeken. Door hun kritische vragen zal dit onderzoek ook voor andere lezers in mijn beroepsveld waardevol en toepasbaar zijn.

Met hulp van de begeleidende docent van Fontys Tilburg, heb ik dit onderzoek met een goed gevoel af kunnen ronden. Zijn vragen heb ik ervaren als kritisch opbouwend, waardevol en opbeurend.

§ 6.3 REFLECTIE OP MIJN PERSOONLIJKE PROFESSIONELE ONTWIKKELING

Dit onderzoek was een proces dat grote invloed heeft gehad op mijn rol als leerkracht. Ik ben door een andere bril gaan kijken naar mezelf en naar de leerlingen. Ik ben me ervan bewust geworden dat ik ze meer eigen verantwoordelijkheid moet geven om hun zelfredzaamheid te vergroten. Het was goed om kritisch te kijken naar mijn “begeleidingsmanieren”.

Deze bewustwording heeft ervoor gezorgd dat mijn rol als begeleider als het ware werd omgedraaid. Ik heb de kinderen geleerd om zelf meer actief betrokken te zijn bij het leren van alledaagse vaardigheden. Ik heb zelf een meer afwachtede houding aangenomen. De beschreven werkwijze dwong mij de kinderen meer tijd te geven met het oefenen van vaardigheden. Er moest ook meer tijd genomen worden om samen te oefenen. Tegelijkertijd werd van mij constant om een alerte houding gevraagd. Alle handen in de klas waren nodig om de kinderen naar een hoger niveau van zelfredzaamheid te brengen. Op weg naar een klein stukje volwaardig burgerschap.

§ 6.4 REFLECTIE OP MIJN ONTWIKKELING ALS ONDERZOEKER

In dit onderzoek was de hoofdrol voor mij als leerkracht weggelegd. Ik heb geleerd om kritisch te kijken naar mijn eigen onderwijspraktijk en naar mezelf. Ik heb ervaren dat het goed is om steeds mijn handelen te overdenken, te kijken waar ik moet bijstellen en naar mogelijkheden te zoeken om mijn onderwijspraktijk te verbeteren. Ik heb geleerd hoe belangrijk het is om steeds weer te kijken naar de individuele leerling. De eigen behoeften en ieders eigen unieke ik stonden voorop. Ik heb meer zelfvertrouwen gekregen en de waardering voor mezelf als leerkracht is hierdoor een stukje toegenomen.

Ik had het moeilijk met de dubbele rol die ik tijdens het onderzoek had. Ik was leerkracht en onderzoeker tegelijk. Ik was degene die het gehele proces moest aansturen en bewaken. Dit was een zeer intensieve en soms ook lastige periode. Alle handen in de klas waren hard nodig. Door veel te observeren en de ontwikkelingen bij te houden in mijn logboek heb ik mijn handelen steeds opnieuw bij moeten stellen.

§ 6.5 DOELREALISATIE

Ik wilde dat de leerlingen de volgorde van het aan- en uitkleden zelfstandig onder de knie zouden krijgen. We werken op school met de CED- leerlijnen. Deze sluiten op het gebied van zelfredzaamheid niet voldoende aan bij de doelgroep. Ik vond het een uitdaging om hier meer aandacht aan te besteden. Dit heb ik kunnen realiseren in het praktische gedeelte. De leerlingen hebben geleerd op een gestructureerde manier zich grotendeels zelf aan- en uit te kleden. Het is gebleken dat het werken met een thema een goede methode is om aan dit doel te werken. Het aan- en uitkleden in de kleedkamers verloopt nu meer ontspannen en rustiger. Ik heb stap voor stap samen met de leerlingen hieraan gewerkt.

Door dit onderzoek heb ik ervaren dat je als leerkracht je eigen praktijk kunt verbeteren. Ik heb naar oplossingen gezocht voor fundamentele onderwijsdilemma's met de bedoeling om op te komen voor en steun te geven aan de belangen van deze kwetsbare leerlingen. De leerlingen hebben hun eigenwaarde, hun zelfvertrouwen en voor een stukje ook hun onafhankelijkheid vergroot.

De manieren van begeleiden en instructie zoals beschreven in het onderzoek zijn toepasbaar voor andere doelgroepen in de C-stroom van de Kameleon. Het blijft belangrijk om de gestelde doelen op een passende manier bereikbaar te maken voor elke individuele leerling. Het is duidelijk dat de rol van de leerkracht en het vertrouwen in de leerlingen de belangrijkste factoren vormen.

NAWOORD

Voor de totstandkoming van dit onderzoek wil ik graag bedanken:

De Kameleon in Roosendaal, waar ik mijn onderzoek mocht uitvoeren.

In het bijzonder wil ik mijn collega's Petra, Ellen en Micha bedanken voor de goede samenwerking in het praktische gedeelte.

En natuurlijk dank aan alle leerlingen van C3. Door hun enthousiasme kan ik trots zijn op de resultaten van dit onderzoek.

Verder wil ik alle critical friends bedanken, in het bijzonder Jan en Yvonne de Vos voor de ondersteuning op taalgebied en voor hun objectieve maar ook kritische kijk op het onderzoek.

Mijn dank gaat ook uit naar mijn man en mijn twee kinderen voor de goede steun tijdens het maken van dit onderzoek en voor de hulp met de lay-out.

Niet ontbreken mag mijn begeleidend docent drs. Karel Smeets. Ik wil hem bedanken voor zijn opbouwende kritiek en zijn altijd positieve en opbeurende houding.

Hannelore Müller

LITERATUURLIJST

BERA (2004) *Revised ethical guidelines for educational research t.b.v. HBO- en academic master onderzoek.*

Bird, G. en Buckley, S. (1997) *Onderwijskundige behoeften van kinderen met Downsyndroom*
V&V Producties Amersfoort

Bosch, H., (2009) *Op weg met kleine stapjes*
Down+up nr. 87,

Claasen, W., Bruïne de E., Siemons, H., Schuman H., Velthooven van B. (2008) *Inclusief Bekwaam, Generiek competentieprofiel inclusief onderwijs*
Publicatie in het kader van het Landelijk Expertisecentrum Onderwijs & Zorg (LEOZ) van het Werkverband Opleidingen Speciale Onderwijszorg

Damen, L.H. en mw. Cordang m. (2009) *Het leren van ZML, op je hurken in de klas*
publicatie van SLO

Furman, B. (2006) *Kids 'Skills*

Graaf, G. de, Graaf, D. de (2009) *Leidraad voor de onderwijskundige begeleiding van leerlingen met het Downsyndroom,*
Uitgegeven door Stichting Downsyndroom

Graaf, G. de en Borstlap R. (2009) *Downsyndroom vademecum*
Uitgegeven door Stichting Downsyndroom

Hendriks-Zantinge, I. (2003) *Hoe leren verstandelijke kinderen en volwassenen,*
SvO OKA

Kameleon de, *Schoolplan 2008-2012,*
www.dekameleon.info

Kooijman, M. (2010), *Thirza, mijn eigen kind*
Down+up, nr. 89

Korthagen, F. (1993) *Reflectiecyclus van Korthagen*
http://nl.wikipedia.org/wiki/Reflectiecyclus_van_Korthagen

Marzano, R.J. (2003). *What Works in schools, translating research into action.*
USA, Association for supervision and curriculum development

Peters, I. (2008) *Samen veilig steigers bouwen*
Tijdschrift: de wereld van het jonge kind, nr. 10

Ponte, P. (2002b) *Onderwijs van eigen makelij: Procesboek actieonderzoek in onderwijssituaties.*
Uitgeverij H. Nelissen, Soest

Ponte, P. (2003). *Interactieve professionaliteit en interactieve kennisontwikkeling in speciale onderwijszorg*
Oratie, Apeldoorn/Leuven

Timmers Huigens, D. (1969) *Ervaringsordening en zorg voor verstandelijk gehandicapten*
www.Zetnet.nl <http://www.zetnet.nl/viewtopic.php?t=301>

Wit-Gosker, T. (2006) *Meer dan gewoon, passend onderwijs voor kinderen met het Downsyndroom in de basisschool*
Uitgeverij agiel

BIJLAGE 1: LEERSTIJLEN

De publicatie ‘Het leren van zml: op je hurken in de klas’ gaat over de wijze waarop zml leren. Hiermee wil men de aandacht richten op leerstijlen en leerprocessen. (L.H. Damen, M.Cordang, 2005)

Men gaat in deze notitie uit van 14 leerstijlen. Er wordt gesproken van overkoepelende leerstijlen op schoolniveau, van leerstijlen met opklimmende competenties op groepsniveau en van leerstijlen op individueel niveau. Ik heb me verdiept in alle leerstijlen en ga me beperken tot de leerstijlen waarvan ik de meeste herkenning zie bij leerlingen uit mijn groep.

Leerstijl: Leren kennen, waarderen en gebruiken

Deze leerstijl wordt als een algemene leerstijl voor zml-leerlingen getypeerd en speelt zich af op schoolniveau. (zie ook hoofdstuk 2.1.1 “wat is leren en hoe leren kinderen met een verstandelijke beperking). Ontwikkeling kan worden gezien als een drieslag. Bij het leren kennen wordt ruim de tijd genomen om een vorm van kennis te maken met: te ontdekken, je eigen mogelijkheden leren kennen in een praktisch verband van het leven waarbij positief effect wordt gegenereerd.

Bij het leren waarderen moet het geleerde een innerlijke beloning opleveren. Er is weinig exploratiebehoefte, er is angst voor het onbekende en er is behoefte aan persoonlijke begeleiding. Zowel in het leren kennen als ook waarderen spelen andere personen een belangrijke rol door het aanbieden van mogelijkheden, het voor doen en mee doen, het geven van complimenten, aandacht en stimulans. Het leren kennen moet als veilig worden ervaren.

Bij het leren gebruiken wordt alleen datgene gebruikt wat zeer vertrouwd en veilig is. Er wordt vaak passief afgewacht tot anderen aansporen om het eenmaal gekende en gewaardeerde in te zetten.

Het leren kennen, leren waarderen en leren gebruiken wordt extra moeilijk als dit verstoord verloopt door handicaps of problemen in het fysiologisch/neurologisch verwerkingssysteem. Het beklijven van het geleerde vormt hierdoor vaak een moeilijkheid.

Didactische consequenties (Seagel, 1998):

- veel geduld en herhaalde kennismaking nodig bij het leren kennen van mogelijkheden, extra instructie en veel uitlokkende methodieken.
- veel oprechte waardering nodig voor elke klein stapje dat geleerd is.
- herhaaldelijk, langdurig maar ook effectief gebruik maken van de geleerde mogelijkheden, veel stimulans, aansporing, nabijheid en vertrouwen geven.
- leren moet in een bepaalde context plaats vinden, leerstof aanbieden op een realistische en betekenisvolle wijze.
- het geleerde moet regelmatig in nieuwe situaties terug komen.

Leerstijl: Sensomotorisch, gevoelsmatig leren

Het cognitieve functioneren van veel zml-leerlingen speelt zich veel af op het niveau van het sensomotorische stadium en deze kinderen leren vaak uitsluitend via de sensomotorische laag van beleven. Alles moet lichamelijk gezien, gevoeld of meegemaakt zijn wil het als kennis opgenomen worden. Het leren is sterk gebonden aan het hier en nu en aan de fysieke omgang en de eigen lichamelijkheid.

Didactische consequenties (Seagel, 1998):

- persoonlijk welbevinden in de leersituatie is belangrijk.
- veel persoonlijk contact door complimenteren en eerlijke uitwisseling van gevoelens.
- mogelijkheden bieden tot communicatie en leren met anderen.
- mogelijkheden scheppen om gevoelens en emotionele reacties te kunnen uiten.
- duidelijke structuur geven.
- activiteiten inbouwen die concentratiebevorderend zijn.
- mogelijkheden bieden om lichamelijke spanningen kwijt te raken door bewegen.
- verwerkingsmogelijkheden aanbieden op verschillende manieren in de praktijk van alledag.

Leerstijl: Pragmatisch leren

Deze leerstijl is kenmerkend voor fysiek-emotioneel georiënteerde personen. Zml-leerlingen met deze leerstijl leren fysiek (hoe) door voortdurend het eigen lichaam te voelen en te beleven in de te leren situatie. Zonder deze fysieke actie blijft het leren in de lucht hangen, wordt het soms een aangeleerde handeling of als een papagaai gegeven antwoord. Betekenis voor het zelfstandig hanteren van de werkelijkheid heeft het geleerde dan niet of nauwelijks. Daarom is het belangrijk dat datgene wat geleerd wordt emotionele waarde heeft, het moet nuttig zijn, direct bruikbaar en een prettig effect hebben. De sensomotoriek wordt als basis voor de pragmatische verwerking van het geleerde ingezet. Bewegen, proeven, ruiken, aanraken, manipuleren, langdurig fysiek verkennen zijn belangrijke leerdoelen waardoor de kennis beter beklijft. Kinderen met deze leerstijl hebben een grote behoefte aan betrouwbaarheid en sociaal-emotionele voorspelbaarheid.

Didactische consequenties (Seagel, 1998):

- nadruk voor praktijkgerichte omgeving – mogelijkheid bieden om te leren door ervaring en activiteiten waarbij het hele lichaam deelneemt.
- voldoende tijd geven om gegevens op te nemen, te verwerken en om antwoord te kunnen geven.
- veel herhaling, uitleg en weer uitleg.
- mogelijkheden geven om veel te oefenen.
- leerstof aanbieden in kleine stappen en duidelijk gestructureerd.
- concentratie op één onderwerp over een langere periode.

Leerstijl: Performaal leren

Bij het performale leren is er duidelijk sprake van leren door doen. Echter door het mentale aspect zullen fysiek-mentale personen hun informatie selectiever gebruiken. In zekere zin is er een bepaalde distantie van de informatie. Daarom is het noodzakelijk dat er voortdurend materialen en methoden moeten worden ingezet om het leren door doen mogelijk te maken. Het doen moet dan van performaal karakter zijn en voortbouwen op het voorgaande leren.

Didactische consequenties (Seagel, 1998):

- zeer gestructureerd onderwijs.
- veel duidelijkheid, regelmaat en herhaling.
- aanleren van concrete handelingspatronen.
- duidelijke, systematische en concreet gedetailleerde presentatie van de leerstof.
- mogelijkheden bieden om 'te leren door te doen'.
- aangepast tempo met voldoende tijd voor opnemen, verwerken en de opdrachten te voltooien.
- mogelijkheden om handelingen alleen uit te voeren.
- de volgende leerstijlen hebben te maken ervaringsordening.

Leerstijl: Voorkeur voor herhaling en vasthouden aan patronen

Opvallend is dat de opsomming van problemen die de zml-leerlingen hebben bij het leren veelal betrekking hebben op het structurerende gebied van de ervaringsordening. Omdat ervaringsordening één geheel vormt worden door de problematiek natuurlijk alle ordeningswijzen beïnvloed. Nadrukkelijk met betrekking tot alle ervaringsordening geldt een vertraagde informatieverwerking en een moeizaam of niet voorspelbare werking van het geheugen.

Didactische consequenties:

- veel hernieuwd aanbieden met telkens een zeer kleine verandering in de context, om te voorkomen dat het geen vastgeroeste kennis wordt die in allerlei andere situaties niet inzetbaar is.

Leerstijl: Weinig initiatief nemen

Met betrekking tot de lichaamsgebonden ervaringsordening ziet men dat leerlingen bij stress en angst vervallen in lichaamsgebonden negatief gedrag. Ze hebben een sterke neiging om zich afhankelijk op te stellen. Ze gaan in op alle prikkels of sluiten zich af voor teveel prikkels.

Didactische consequenties:

- veel nabijheid en persoonlijke aandacht
- veel structuur en aanbieden van vaste patronen
- prikkelarmoede en prikkelselectie oefeningen
- bij het kind herkennen dat de lichaamsgebonden ervaringsordening niet veilig is en de veiligheid herstellen

Leerstijl: Behoefte aan duidelijkheid en voorspelbaarheid

Met betrekking tot de associatieve ervaringsordening ziet men weinig flexibiliteit, geringe kennisgerichte nieuwsgierigheid en problemen met de selectieve aandacht. De enige manier om associatieve ervaringen op te bouwen die leiden tot kennisvermeerdering en het toenemen van vaardigheid wordt gevonden in de sensomotorische onderlaag van het weten en kennen.

Didactische consequenties:

- veel structuur
- totale communicatie
- informatie voordat iets gaat gebeuren
- aandacht voor sensomotorische oefeningen op het gebied van voelen, meemaken, beleven om associaties te koppelen aan ervaringen.

Leerstijl: Gevoelig voor over- en ondervragen

Een kenmerk van mens-zijn is om zelf vorm en inhoud willen geven aan het eigen leven. Ook bij kinderen met een verstandelijke beperking is er sprake van het samenspel van groei, rijping en leren dat invulling geeft aan de wens tot zelfstandigheid. De neiging tot leren is dan vaak wel minder aanwezig en ze vragen vaker om hulp. Het laatste kan dan nog versterkt worden door een te ‘*behulpzame omgeving*’. Zorgverleners hebben, vanuit een ‘*hulpverleningssyndroom*’ de neiging te helpen ook waar dat niet noodzakelijk is. Deze twee factoren ‘*de-neiging-te-snel-hulp-te-vragen*’ en de neiging ‘*te-snel-hulp-te-verlenen*’ versterken elkaar en er dreigt dan gevaar voor ondervraging. Daarnaast is er ook een gevaar van overvraging bij leerlingen die een goede uitstraling hebben. Dit leidt ertoe dat de omgeving een te hoge verwachting heeft. Dit kan leiden tot problemen met het hanteren, herkennen en benoemen van emoties.

Didactische consequenties:

- evenwicht vinden tussen onder- en overvragen
- de leerling zoveel mogelijk zelf aan de invulling laten werken en waar ze dit niet kunnen ondersteuning bieden
- ondersteuning bieden gezien vanuit de persoon en niet vanuit een bestaande vorm van zorg waarin die persoon mogelijk zou passen

Leerstijl: Coöperatief leren

Van deze leerstijl wordt gezegd dat het een algemene leerstijl is die karakteristiek is voor het leren van zml-leerlingen. Elementen die hierin beschreven zijn vallen ook onder de leerstijl 9 ‘weinig initiatief nemen’. Te weinig initiatief nemen leidt tot ‘aangeleerde hulpeloosheid’ en is daardoor een voorbeeld van onderstimulering.

Aangezien ik met mijn onderzoek juist het bevorderen van zelfredzaamheid wil stimuleren ben ik heel de tijd al met de termen ‘aangeleerde hulpeloosheid’ en ‘betutteling’ bezig en ben bij mezelf aan het nagaan of ik de kinderen daadwerkelijk die mogelijkheden en ruimte geef om daar waar ze kunnen leren dit zelfstandig te doen (bijvoorbeeld zelf naar de WC gaan) ook aan hen over te laten. Ik zie bij een aantal directe collega’s dat ze nog veel moeite hiermee hebben en het nog niet aandurven om de kinderen meer vrijheid te geven. Ze zijn bang dat er iets mis kan gaan. Daarom is het ook een belangrijk doel van mijn onderzoek collega’s te overtuigen dat kinderen vaak meer kunnen dan ze laten zien.

Leerstijl: Aansluiten bij de dominante ervaringsordening

De 4 ervaringsordeningen zijn:

- de lichaamsgebonden ervaringsordening, is mijn lichaam veilig?
- de associatieve ervaringsordening, is mijn omgeving (materieel en medemenselijk) betrouwbaar, voorspelbaar?
- de structurerende ervaringsordening, weet ik hoe de samenhang is, wat staat mij te wachten?
- de vormgevende ervaringsordening, mag ik er zijn, word ik gekend zoals ik ben?

Wanneer er nee gezegd moet worden op de vraag op één of meer van de vier vragen dan wordt die ervaringsordening dominant. De leerkracht moet dan bij deze ervaringsordening aansluiten. Dat betekent dat wanneer de leerkracht de leerling niet binnen de dominante ervaringsordening aanspreekt er sprake is van een kwalitatief slechte communicatie. Men ziet de leerling dan zich terugtrekken of lichaamsgebonden reageren.

Didactische consequenties:

- de leerling aanspreken binnen de dominante ervaringsordening

Leerstijl: Sterke veiligheidsgevoelens

Slechte ervaringen bij het leren leiden ertoe dat getornd wordt aan de basisveiligheid. De waardering van de eigen mogelijkheden kan dan afnemen. Deze basisveiligheid komt voort uit de lichaamsgebonden en associatieve ervaringsordeningen. Bij associaties gaat het erom dat er een betekenisverbinding gelegd wordt tussen twee delen van de werkelijkheid. Bij nieuwe ervaringen komen er steeds nieuwe associaties bij die vanuit de buitenwereld aangereikt worden en in het geheugen opgeslagen worden. Daarom is er behoefte aan veel aandacht voor de associatieve onderlaag van het leren. Leren is anders onmogelijk.

Didactische consequenties:

- voorspelbaarheid en regelmaat
- duidelijkheid en aansluiten bij het bekende
- oppassen voor vastroestende patronen die tot stereotiep of dwangmatig gedrag leiden
- aansluiten bij de zone van naaste ontwikkeling in heel kleine stapjes

BIJLAGE 2: BEGELEIDINGSWIJZEN

Aangezien ik bij elke omschreven leerstijl al de didactische consequenties van begeleiden heb omschreven en deze elkaar gedeeltelijk overlappen ga ik hieronder een opsomming maken van de begeleidingswijze en manier van instructie die aansluiten bij de genoemde leerstijlen. Al deze begeleidingskenmerken zijn in meer of mindere mate van toepassing bij het werken met kinderen van mijn doelgroep.

- veel geduld en herhaalde kennismaking nodig bij het leren kennen van mogelijkheden, extra instructie en veel uitlokkende materialen en methodieken.
- herhaaldelijk, langdurig maar ook effectief gebruik maken van de geleerde mogelijkheden, veel stimulans, aansporing.
- leren moet in een bepaalde context plaats vinden, leerstof aanbieden op een realistische en betekenisvolle wijze.
- verwerkingsmogelijkheden aanbieden op verschillende manieren in de praktijk van alledag. Het geleerde moet regelmatig in nieuwe situaties terug komen.
- veel structuur en aanbieden van vaste patronen, voorspelbaarheid en regelmaat en aansluiten bij het bekende. Vanuit een veilige omgeving een brug slaan naar iets nieuws.
- persoonlijk welbevinden in de leersituatie is belangrijk, nabijheid, vertrouwen en persoonlijke aandacht zijn nodig.
- complimenteren en mogelijkheden scheppen om gevoelens en emoties te kunnen uiten.
- mogelijkheden bieden om lichamelijke spanningen kwijt te raken door bewegen, veel bewegingservaringen op laten doen.
- nadruk voor praktijkgerichte omgeving – mogelijkheid bieden om te leren door ervaring en activiteiten waarbij het hele lichaam deelneemt.
- voldoende tijd geven om gegevens op te nemen, te verwerken en om antwoord te kunnen geven.
- veel herhaling, uitleg en weer uitleg, mogelijkheden geven om veel te oefenen om ‘te leren door te doen’.
- leerstof aanbieden in kleine stappen en duidelijk gestructureerd, veel oprechte waardering geven voor elke klein stapje dat geleerd is. De leerling met activiteiten uitlokken om succeservaringen op te doen.
- de leerlingen zoveel mogelijk zelf aan de invulling laten werken en waar ze dit niet kunnen ondersteuning bieden.
- duidelijke, systematische en concreet gedetailleerde presentatie van de leerstof, aanleren van concrete handelingspatronen,
- aangepast tempo met voldoende tijd voor opnemen, verwerken en de opdrachten te voltooien. Concentratie op één onderwerp over een langere periode.
- veel hernieuwd aanbieden met telkens een zeer kleine verandering in de context, om te voorkomen dat het geen vastgeroeste kennis wordt
- totale communicatie, communicatie gericht op de beleving van de kinderen.
- informatie verstrekken voordat er iets gaat gebeuren.
- aandacht voor sensomotorische oefeningen op het gebied van voelen, meemaken, beleven om associaties te koppelen aan ervaringen.
- evenwicht vinden tussen onder- en overvragen.
- ondersteuning bieden gezien vanuit de persoon en niet vanuit een bestaande vorm van zorg waarin die persoon mogelijk zou passen.
- coöperatief leren, mogelijkheden bieden tot communicatie en leren met anderen.
- aanspreken binnen de dominante ervaringsordening.
- aansluiten bij de zone van naaste ontwikkeling.

BIJLAGE 3: LOGBOEK ‘OP VOLGORDE AAN- EN UITKLEDEN’

Datum en activiteit	Doelen	Benadering en werkwijze	Evaluatie	Aanpassing
December 2009 Randvoorwaarden bij het zwemmen			Te laat bij het zwembad en dus minder tijd voor alles De kleedkamers moeten gedeeld worden, overal ligt kleding verspreid van 2 andere groepen Alle kinderen in een kleedkamer is erg onrustig	Afstemmen met groepen die voor ons zitten Afstemmen met begeleiders van de andere groepen dat ieder een gedeelte van de kleedkamer neemt voor het wegleggen van de kleding Opdelen in twee kleedkamers, jongens en meisjes apart
Januari 2010 Beginsituatie	Kleding zelf uit-/aandoen in het zwembad en bij de gymles		Het is soms erg onrustiger, er moeten teveel dingen te gelijk gebeuren Kinderen doen meerdere kledingstukken tegelijk uit en weten nog niet hoe ze kleding moeten keren en goed leggen Leerlingen vragen niet om hulp	Overzicht en rust creëren door vaste plaatsen te geven in de kleedkamer Hulp bieden bij het wegleggen en keren van de kleding Werken in stapjes waarbij elk onderdeel aandacht krijgt en geoefend wordt Leren hoe ze om hulp moeten vragen
Februari 2010 Vóór de gym en het zwemmen:	Eigen plaats opzoeken	Vaste plaatsen voor veilige en rustige omgeving Directe duidelijke instructie en benoemen van alle kleine stapjes Aansturen en stimuleren Verwoorden wat er gedaan moet worden Zelf laten doen De tijd hiervoor geven	Meer overzicht voor het kind en begeleider Meer rust voor iedereen	Zelf rustig blijven en niet het gevoel geven dat er gehaast moet worden Consequente benadering

		Complimenteren en benoemen waar het al goed gaat Begeleiders helpen met keren en wegleggen van de kleding Visualiseren met gebruik van pictoboekje		
Stap 1	Zelf uit doen jas en ophangen aan kapstok	Elke stap benoemen Voordoen en nadoen Visualiseren Benomen	Kinderen imiteren, gaat al goed wel moeite met de mouwen en het vinden van het lusje	Oefenen met het keren en ophangen van de jassen, laten zien hoe dit moet
Stap 2	Zelf uitdoen van schoenen en sokken Sokken in de schoenen stoppen Schoenen onder de bank		Gaat goed, kinderen imiteren Wel verschil in tempo	Individueel aansturen, bevestigen dat het goed gaat en stimuleren om door te gaan
Stap 3 t/m 8	Alle kledingstukken één voor één uitdoen en op de bank leggen		Begrippen nog niet allemaal duidelijk Leren luisteren naar de opdracht en de aandacht bij jezelf houden is soms nog moeilijk bij alle stappen	Begrippen en gebaren aanleren bij het werken met het thema Begeleiders moeten gebaren zelf nog onder de knie krijgen Gebruik maken van pictoboekje op volgorde van uitkleden
Stap 9	Gym- of zwemkleding uit je tas pakken en aandoen			
Stap 10	Handdoek klaarleggen naast je kleding		Vertraagde reacties veel verschil in snelheid Leerlingen zijn trots en genieten van complimenten	
Na het zwemmen en de gymles		Begeleiding zie boven bij uitkleden	De concentratie is duidelijk minder, de kinderen zijn moe	Wedstrijdelement 'wie is het eerste klaar' wil misschien helpen Aanmoedigen door aankondigen van de volgende activiteit Om hulp leren vragen Laten verwoorden wat
Stap 1	Zelf je badpak uitdoen en op de grond leggen Bij de gym – gymkleding uit doen en terug		Badpakken uitdoen kost veel moeite omdat deze blijven plakken Kinderen blijven afwachtend zitten en	

Stap 2 Stap 3 tot 10	stoppen in de tas		vragen niet om hulp	gedaan moet worden door vraag te stellen: “wat moet je doen?”
	Beginnen met afdrogen Aankleden op volgorde zoals de kleding op stapel ligt		Samen doen en oefenen Allen moeite om de aandacht erbij te houden Aankleden op volgorde is makkelijker als de kleding goed klaar ligt Schoenen en laarzen links en rechts soms nog moeilijk De broeken zijn vaak te strak en daarom hebben de kinderen moeite met het dichtdoen van drukkers en knopen Jassen aan doen gaat al goed, nog oefenen met de ritsen	Ondersteuning bieden en blijven oefenen Ruimte en tijd hiervoor geven Individueel aansturen en samen oefenen is nodig bij alle stappen Laten kijken naar een ander die het al goed kan niet te snel helpen, veel tijd geven om te reageren en het zelf te doen Oefenen met mal in de klas Oefenen in situaties op school Ritsen staand dicht laten doen is makkelijker voor de kinderen
Maart 2010 Intensieve training met ondersteuning van het werken met het thema ‘aan- en uitkleden’	Begrippen rondom kleding leren kennen en gebruiken	Aanleren van begrippen rondom kleding	De kinderen zijn zeer betrokken bij het thema, ze zijn ook bij het aan en uitkleden bij de gym- en zwemlessen meer gemotiveerd	Consolideren en onderhouden van begrippen en gebaren
	Gebaren leren	Aanleren van de gebaren die bij thema horen en samen oefenen		
	Trainen van vaardigheden om het aan- en uitkleden zelf te leren	Visualiseren door gebruik te maken van picto’s, Foto’s, Leespraat, Concrete materialen, Op volgorde leggen Categoriseren, Boekjes en puzzels Aankleedpoppen Memorie, Computerprogramma opmaat	Woorden en begrippen worden doorleefd in allerlei situaties en krijgen betekenis Gebaren erbij gebruiken levert voor een aantal kinderen duidelijk meer begrip op, ze nemen de informatie niet alleen auditief en visueel op maar met hun hele lijf	Toepassen in allerlei situaties blijft belangrijk om de geleerde vaardigheden te onderhouden Door de kinderen het vertrouwen te geven dat het gaat lukken gaat het ook daadwerkelijk lukken

		Mogelijkheden bieden om het aankleden te oefenen in situaties op allerlei manieren in en buiten de klas zoals in de poppenhoek met de pop, met de verkleedkoffer, met een waslijn en foto's/picto's, spelsituaties in de gymzaal	De kinderen raken vertrouwd met de begrippen en passen deze toe bij het aan-/uitkleden bij de gym en zwemles maar ook in situaties in de klas Ze zijn trots en laten graag aan een ander zien dat ze bijvoorbeeld zelf de rits dicht kunnen doen	Belangrijk blijft om de tijd te nemen en de kinderen de ruimte te geven om zelf hetgeen te oefenen wat ze kunnen leren, daarom steeds rekening houden met je tijdsplanning
Eind maart 2010 Aankleden en uitkleden oefenen bij het zwemmen en gymmen	Zoveel mogelijk zelfstandig aan- en uitkleden	Aanpassingen in de begeleiding: Zelf rustig blijven en niet het gevoel geven dat er gehaast moet worden Directe duidelijke instructie in kleine stapjes met gebruik van begrippen, gebaren en pictoboekje (totale communicatie) Oefenen met het leren vragen om hulp Laten verwoorden wat gedaan moet worden door vraag te stellen: "wat moet je doen?" Wedstrijdelement 'wie is het eerste klaar' wil misschien helpen Aanmoedigen door aankondigen van de volgende activiteit Werken met dikke duimenkaarten	Het aan- en uitkleden gaat meer ontspannen, de kinderen zijn met sprongen vooruit gegaan De kinderen kennen de begrippen en kunnen de instructie beter omzetten in de praktijk Een aantal kinderen heeft veel baat bij het gebruik van gebaren en leert deze zelf ook goed te gebruiken Geduld opbrengen om de kinderen te leren hoe ze om hulp moeten vragen Voor een aantal best moeilijk maar er is duidelijk te zien dat ze beter onthouden waar ze mee bezig zijn Dit werkt heel motiverend voor de kinderen en we staan er soms van versteld wie er als eerste klaar is Voorspelbaarheid geeft zekerheid voor een aantal kinderen en helpt ook om door te gaan Beloningskaarten stimuleren en	Oefenen in allerlei situaties op school Project afsluiten met

			motiveren om het zelf te leren, de kinderen zijn trots op zichzelf en krijgen zelfvertrouwen Wordt steeds weer goed op gereageerd, een volle kaart levert een beloning op in de vorm van een leuke activiteit	diploma 'zelf je jas aandoen en rits sluiten' en diploma 'zelf aan- en uitkleden op volgorde'
		Laten kijken naar een ander die het al goed kan niet te snel helpen, veel tijd geven om te reageren en het zelf te doen	Ook dit is erg motiverend voor een aantal kinderen – je staat immers echt in het middelpunt met je prestatie –zorgt voor veel zelfvertrouwen	Individuele oefensituaties blijven nodig om alle geleerde vaardigheden te consolideren
		Complimenteren en belonen in allerlei situaties als het goed gaat en als de kinderen maar laten zien dat ze gemotiveerd zijn	De kinderen zijn erg dankbar en genieten van elk compliment, ze groeien als het ware hiervan	
		Tijd nemen om individueel met de kinderen te oefenen, ze zijn immers heel trots op alles wat ze zelf kunnen	De kinderen en ook begeleiders zijn zeer gemotiveerd door te werken met dit thema, het thema leeft in de de klas en we zien de kinderen vooruit gaan	

BIJLAGE 4: LOGBOEK ‘ZELF JE JAS AAN EN UIT DOEN’

Datum en activiteit	Doelen	Benadering	Evaluatie	Aanpassing
Januari 2010				
Zelf je jas aan- en uitdoen, aan de kapstok hangen	Jas aan- en uitdoen Zelf ophangen		Rommelig als iedereen te gelijk vanuit de taxi naar binnen komt Kinderen zitten veel aan elkaar en bemoeien zich met elkaar bij de kapstokken Moeite met het ophangen We zijn meer bezig met de rust bewaren en iedereen te helpen	Direct naar binnen vanuit de taxi, we wachten niet meer op de hele groep Iedereen krijgt zo de tijd en aandacht om zijn jas zelf op te hangen
Jas halen bij de kapstok en naar de klas brengen	Jas zelf van de eigen kapstok halen en naar de klas brengen Jas naar de klas brengen en op eigen tafel leggen Waar mogelijk zelf aandoen en rits sluiten			Jas aan doen structureren door de lln. in groepjes van twee de jas te laten halen samen met een begeleider Eén begeleider in de klas om te helpen met aandoen en dicht doen Oefenen met zelf aan doen en ritsen sluiten
Februari 2010				
Jas aan- en uitdoen, zelf ophangen en halen en brengen naar de klas	Zelf uidoen van de jas Ophangen bij eigen kapstok Waar mogelijk zelf de jas aan/uit en open/dicht doen	Directe duidelijke instructie in kleine stapjes Aansturen en stimuleren De tijd geven om het zelf te doen Complimenteren en benoemen waar het al goed gaat Consequente duidelijke benadering Rekening houden met vertraagde reacties	Het is rustiger als kinderen om de beurt naar binnen komen, er is meer individuele aandacht In tweetallen jas ophalen levert meer rust op De meeste kinderen zijn gemotiveerd om dit zelf te doen, Doordat de mouwen andersom zitten nog problemen met het zelf aan doen van de jassen Rits dicht doen lukt	Steeds aanmoedigen en aansturen blijft belangrijk Oefenen met het keren van de jassen en mouwen De tijd geven om te

	Zelf de rits sluiten		al bij een enkeling, Leerlingen zijn trots als het lukt en genieten van complimenten De kinderen imiteren en trekken zich aan elkaar op Om hulp leren ragen bij het aandoen en met de rits Kinderen proberen bij andere begeleider of die wel snel even de rits dicht doet	oefenen met de ritsen, Ritsen staand dicht laten doen is makkelijker Ritssluiting samen oefenen door erachter te staan en dit samen te doen Oefenen bij elkaar Elkaar laten helpen Aanmoedigen en aan elkaar laten zien en benoemen wat al goed gaat Steeds weer complimenteren en benoemen wat goed gaat De tijd geven en wachten tot lln. om hulp vraagt Begeleider moet kind aanmoedigen en motiveren om dit zelf te leren door samen te oefenen
Maart 2010 Intensieve training met ondersteuning van het werken met het thema 'aan- en uitkleden'	Zoveel mogelijk zelfstandig de jas aan- en uitdoen Zelf ophangen Zie verder logboek aan- en uitkleden		De kinderen zijn erg gemotiveerd om dit zelf te doen en vinden het leuk als ze een sticker verdienen Samen oefenen van het rits sluiten door achter het kind te staan levert veel op Op twee na kunnen alle kinderen de rits sluiten mits ze een jas aan hebben met een goede rits	Verder werken met beloningskaarten Doorgaan met oefenen en motiveren